VILNIAUS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO ADMINISTRAVIMO FAKULTETAS
EKONOMINĖS POLITIKOS KATEDRA

KARINA BATIUŠKOVA
4 kursas, Ekonomika, Tarptautinė ekonomika

Baigiamasis bakalauro darbas

TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ APIMČIŲ BALTIJOS ŠALYSE VERTINIMAS

Leidžiama ginti _____
(parašas)

Katedros vedėjas Doc. Giedrė Dzemydaitė

Studentas_____
(parašas)

Darbo vadovas Doc. Jolanta Droždz
(mokslinis darbo vadovo laipsnis, pedagoginis mokslo vardas, vardas, pavardė)

_____
(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Darbas įvertintas

_____
(data, įvertinimo balas, komisijos pirmininko parašas)

VILNIUS, 2020

TURINYS

ĮVADAS 3
1. TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ TEORINĖ ANALIZĖ 5
1.1 Tiesioginių užsienio investicijų apibrėžimas ir formos 5
1.2 TUI poveikis investicijas priimančiai valstybei 7
1.3 Veiksniai, darantys įtaką TUI plėtrai 10
2. BALTIJOS ŠALIŲ VYSTYMĄSĮ ĮTAKOJUSIOS EKONOMINĖS SĄLYGOS 17
2.1 Bendra Baltijos šalių ekonominė raida 17
2.2 Baltijos šalių makroekonominiai rodikliai turintys įtakos TUI pritraukimui 18
2.3 Tiesioginių užsienio investicijų Baltijos šalyse apimtys ir dinamika 25
2.4 Investicinės veiklos valstybinio reguliavimo normos 30
3. BALTIJOS ŠALIŲ TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ VERTINIMAS 37
3.1 Tyrimo metodika 37
3.2 Tyrimo rezultatai 42
IŠVADOS 49
PASIŪLYMAI 51
SUMMARY 52
LITERATŪRA 53

ĮVADAS

Per pastaruosius dešimtmečius, kapitalo srautų judėjimas tarp valstybių augo sparčiais tempais. Viena iš labiausiai populiarių kapitalo formų yra tiesioginės užsienio investicijos (toliau – TUI). Būtent TUI tarnauja kaip ypač svarbus valstybės ekonominio vystymosi veiksnys – nemaža dalis mokslininkų pripažįsta, jog investicijos iš užsienio skatina šalies ekonominę plėtrą ir augimą, padeda integruotis į pasaulinę ekonomiką ar tarpvalstybinius ryšius. Daugelyje pasaulio šalių investicijos iš užsienio vertinamos labai palankiai, TUI ilgus metus buvo ir yra laikomos šalies produktyvumą didinančiu, bei ekonominį augimą skatinančiu veiksniu. Kartu su investicijomis iš užsienio yra pritraukiamos naujos technologijos, inovatyvūs valdymo metodai, didėja bendradarbiavimas su užsienio rinkomis. Pasaulyje nuolat vyksta kova dėl investicijų, nes būtent investicijos yra ilgalaikio ir efektyvaus šalies ekonomikos augimo garantas. Kadangi TUI nauda yra labai įvairiapusė, šalys, o tarp jų ir Baltijos šalys visokeriopai stengiasi pritraukti užsienio investicijų, bando išryškinti šalies privalumus, bei neretai taiko paskatas užsienio investuotojams.

Temos aktualumas: Baltijos šalys – Lietuva, Latvija ir Estija, įsikūrusios prie Baltijos jūros, nuo seno laikomos regionu ir yra traktuojamos kaip turinčios panašias istorines, politines ir kultūrines sąsajas. Baltijos valstybės yra panašios savo ekonomikos išsivystymo lygiu, politine bei socialine padėtimi. Baltijos šalims TUI pritraukimas išlieka svarbiu procesu, kuris reikalauja daug dėmesio ir pastangų, kuriuo siekiama didinti šalies konkurencingumą ir patrauklumą užsienio šalių tarpe, TUI pritraukimas padeda didinanti šalies bendrąjį vidaus produktą (toliau - BVP) ir sukuria patrauklią investicinę aplinką ar naujas darbo vietas. Esamame kontekste tampa svarbu išsiaiškinti kas lemia TUI tendencijas šiandieninėse Baltijos šalyse, kad būtų galima identifikuoti sritis, kurias privalu tobulinti, kad Baltijos šalys taptų patrauklesnės užsienio investuotojams. Tyrime iškelta problema yra aktuali vertinant dabartinį Lietuvos ekonominį ir socialinį kontekstą, kadangi didesnis pritrauktų TUI kiekis gali padidinti šalių produktyvumą bei ekonominį augimą. Būtent todėl ir yra svarbu identifikuoti veiksnius, lemiančius TUI plėtrą bei jų kitimo tendencijas. Akcentuojant neabejotiną TUI poveikį šalies ekonominei gerovei, yra aktualu išsamiau išanalizuoti jų srautus bei kryptis, poveikį makroekonominiams šalių rodikliams ir panašumus ar skirtumus Baltijos šalyse. Mokslinėje literatūroje daugiausiai yra analizuojami makroekonominiai veiksniai sąlygojantys TUI srautus į šalį. Šiuos veiksnius ir jų ryšius su TUI Lietuvoje ir pasaulyje analizavo daugelis autorių: M. Uddin ir kt., (2019); C. Goldberg (2012, 2018); R. Alvarado ir P. Ponce (2017); G. Lukoševičiūtė, R. Martinkutė – Kiaulienė (2016); J. Villaverde ir A. Maza (2015); B. Dauti, (2015); S. Iamsiraroj ir H. Doucouliagos

(2015); I. Pekarskienė ir D. Laskienė (2012); J. C. Anyanwu (2012); J. Stankevičienė, A. Lakštutienė (2012); S. K. Kahai (2011); S. Adams (2009); L. Šečkutė, V. Tvaronavičius (2007).

Mokslinė problema: TUI įtaka Baltijos šalių ekonominei raidai. Dažnai Baltijos šalys yra vertinamos kaip vienas regionas ir potencialūs užsienio investuotojai nežino, kuo skiriasi investavimo į tam tikrą šalį sąlygos. Norint atskleisti Baltijos šalių panašumus bei skirtumus, analizei buvo pasirinkti Lietuvos, Latvijos ir Estijos TUI srautai 2012-2018 metais. Šis laikotarpis pasirinktas, todėl kad jam būdingas ekonominis pakilimas, atsigavimas po pasaulinės finansų krizės ir pastovus Baltijos šalių ekonominių rodiklių augimas.

Darbo objektas: tiesioginės užsienio investicijos Baltijos šalyse.

Darbo tikslas: įvertinti tiesioginių užsienio investicijų poveikį Baltijos šalių ekonomikoms.

Darbo tikslui pasiekti iškelti **uždaviniai:**

1. Atlikti veiksnių, lemiančių TUI pritraukimą į šalį, teorinę palyginamąją analizę.
2. Palyginti Baltijos šalių ekonomines išsivystymo sąlygas.
3. Išanalizuoti tiesioginių užsienio investicijų dinamiką Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje.
4. Koreliacinės regresinės analizės būdu nustatyti reikšmingus veiksnius lemiančius TUI apimtis Baltijos valstybėse.

Įgyvendinus iškeltus darbo uždavinius, bus pateiktos išvados bei rekomendacijos, kurios leis aiškiau suprasti, kas daro didžiausią įtaką TUI pritraukimui ir kodėl Baltijos šalys pritraukia bei sukaupia tiesiogines užsienio investicijas skirtingu mastu.

Darbo struktūra: pirmiausia, teorinės analizės dalyje bus apžvelgti ir aprašyti įvairių užsienio ir Lietuvos autorių jau atlikti tyrimai apie TUI ir jų daromą įtaką šalims. Bus išskirti ir išanalizuoti veiksniai, lemiantys TUI pritraukimą į šalį, TUI atnešama nauda ir neigiami aspektai. Antra dalis skirta statistinei analizei, t.y. bus išanalizuoti pagrindiniai Baltijos šalių makroekonominiai rodikliai pasirinktu laikotarpiu, vėliau šios analizės veiksniai bus panaudoti tiriamojoje darbo dalyje. Taip pat antroje dalyje analizuojami Baltijos šalių TUI rezultatai, palyginami tarpusavyje. Trečioje dalyje bus atliktas tyrimas, kurio tikslas - išsiaiškinti kurie būtent veiksniai turi stipriausią ryšį su TUI Baltijos šalyse.

Darbo metodai: duomenų rinkimas ir analizė, sisteminė lyginamoji mokslinės literatūros analizė, grafinis duomenų vaizdavimas, koreliacinė ir regresinė duomenų analizė. Duomenų šaltiniai – Europos Sąjungos statistikos tarnyba - EUROSTAT, Lietuvos statistikos departamentas, Estijos (Bank of Estonia) ir Latvijos (Bank of Latvia) bankų duomenų bazės. Duomenys naudojami už 2012 – 2018 metų laikotarpį, kadangi ne visi 2019 metų duomenys buvo prieinami darbo rašymo metu.

1. TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ TEORINĖ ANALIZĖ

Norint pagrįsti, jog TUI yra neatsiejamas ekonominis reiškinys šiuolaikiniame pasaulyje, gerinantis ne tik šalių ekonominę padėtį, bet ir skatinantis augimą veiksnys, teorinėje darbo dalyje yra apžvelgiama mokslinė literatūra, atskleidžiami kitų autorių tyrimų rezultatai apie svarbiausius veiksnius, įtakojančius investicijas, TUI poveikį investicijas priimančiai šaliai. Pirmiausia, yra pateikiama investicijų sąvoka, kaip ji yra interpretuojama įvairių autorių, aiškinama, kodėl šis reiškinys yra toks svarbus šiuolaikinei pasaulio integracijai. Šioje dalyje taip pat yra išskiriamas ir apibūdinamas TUI poveikis investicijas priimančiai valstybei. Galiausiai, teoriniu aspektu išanalizuoti tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą lemiantys veiksniai.

1.1 Tiesioginių užsienio investicijų apibrėžimas ir formos

Tiesioginių užsienio investicijų (toliau TUI) samprata savo darbuose nagrinėjo daugybė užsienio bei lietuvių autorių. Būtų sunku išskirti vieną tikslų apibrėžimą kas yra TUI. Jungtinių Tautų prekybos ir plėtros konferencijos ataskaitoje tiesioginės užsienio investicijos apibūdinamos kaip investicijos, pritrauktos siekiant įgyti ilgalaikių interesų įmonėse veikiančiuose ne investuotoje ekonomikoje (UNCTAD, 2012). Pagal Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) rekomendacijas, TUI apibrėžiamos kaip vienos šalies ar įmonės rezidentės (tiesioginis investuotojas) investavimas į užsienyje esančią įmonę (tiesioginio investavimo įmonė), siekiant užmegzti ilgalaikius santykius, bei gauti abipusės naudos. EBPO gairėse užsienio investicijoms taip pat būdinga tai, kad investuotojui priklauso 10 ar daugiau procentų paprastųjų akcijų ar balsavimo teisių, o tai laikoma tiesioginėmis užsienio investicijomis (EBPO, 2013). Tai tokia investicija, kurios dėka yra plėtojami ilgalaikiai ekonominiai santykiai ir interesai tarp tiesioginio užsienio investuotojo ir privataus kapitalo įmonės (Navoi, 2008). Tai tiesioginiai kapitalo srautai iš vienos šalies į kitą (Tsang, Paul, 2007). Tai piniginės lėšos ir kitas finansinis turtas bei materialus ir nematerialus turtas, kuris investuojamas siekiant iš investavimo objekto gauti pelno arba kitą rezultatą (Treigienė, 2010). Anot D. Bernatonytės (2010) TUI – tai investuojamas kapitalas tam, kad būtų gaunama ilgalaikė ekonominė nauda iš šalies, kurioje sukaupiamas kapitalas. Dėl to, ilgalaikėje perspektyvoje investuotojas gauna teisę kontroliuoti objektą, į kurį investuoja.

Apibendrinus, TUI galima apibrėžti kaip vienos valstybės verslo subjektų lėšų skirimas įkurti ar įsigyti kontrolinį įmonės paketą arba antrinės įmonės įkūrimas užsienio valstybėje. Apibendrinti autorių apibrėžimai pateikti lentelėje nr. 1.

1 lentelė. Tiesioginių užsienio investicijų apibrėžimai

TUI apibrėžimas	Autoriai arba institucija
Investicijos, pritrauktos siekiant įgyti ilgalaikių interesų įmonėse veikiančiuose ne investuotoje ekonomikoje	UNCTAD, 2012
Vienos šalies ar įmonės rezidentės investavimas į užsienyje esančią įmonę, siekiant užmegzti ilgalaikius santykius, bei gauti abipusės naudos	EBPO, 2013
Investicija, kai susiklosto ilgalaikiai ekonominiai santykiai ir interesai tarp tiesioginio užsienio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės	Navoi, 2008
Tiesioginiai kapitalo srautai iš vienos šalies į kitą	Tsang, Paul, 2007
Investuojamas kapitalas tam, kad būtų gaunama ilgalaikė ekonominė nauda iš šalies, kurioje sukaupiamas kapitalas.	Bernatonytė, 2010
Piniginės lėšos ir kitas finansinis turtas bei materialus ir nematerialus turtas, kuris investuojamas siekiant iš investavimo objekto gauti pelno arba kitą rezultatą	Treigienė, 2010

Šaltinis: sudaryta autorės

Apibendrinus visas sampratas, TUI sąvoka yra susijusi su kapitalo – turto, pinigų ir nematerialaus turto judėjimu – išvežimu ir investavimu užsienyje, siekiant gauti pelno arba naudos.

Tiesiogines užsienio investicijas sudaro (Dudzevičiūtė, 2014):

- Tiesioginiam užsienio investuotojui tenkantį įmonės nuosavo kapitalo dalis;
- Reinvesticijos – tiesiogiai užsienio investuotojui priklausanti, bet dividendų forma nepaskirstyta, o įmonėje likusi pelno dalis;
- Tiesioginio užsienio investuotojo įmonei suteiktos ilgalaikės ir trumpalaikės paskolos;
- Kitas įmonės kapitalas – tai tiesioginio užsienio investuotojo ir investicinės įmonės prekybos skolos, priskaičiuoti, bet neišmokėti dividendai, privilegijuotosios dalyvavimo teisių akcijos, nesuteikiančios teisių į turtą, likviduojant įmonę, palūkanos už paskolas.

1.2 TUI poveikis investicijas priimančiai valstybei

Investicijas priimančios šalies ekonomikai investuotojų kapitalas neretai atlieka labai svarbų vaidmenį, t.y. perimamos technologinės inovacijos, vadybinė patirtis, praktiniai įgūdžiai, o visa tai prisideda prie efektyvesnio išteklių panaudojimo, produktyvumo padidėjimo ir pelningesnės įmonių veiklos. Pritraukiant TUI taip pat suaktyvėja privataus sektoriaus veikla, skatinamas naujų technologijų ir valdymo metodų įsisavinimas ir įdiegimas, o verslo įmonės stengiasi orientuotis ne vien į vietinę, tačiau ir tarptautines rinkas (Bernatonytė, 2010). Tiesioginės užsienio investicijos kaip vienas iš tarptautinių santykių elementų turi labai didelę reikšmę globalizacijos procese. Nagrinėjant TUI ir ekonomikos augimo ryšius, buvo nustatyta, jog procese, kuomet vyksta išsivysčiusių šalių deindustrializacijos ir gamybos procesų internacionalizacijos, TUI kai kurias šalis integruoja į pasaulinę rinką (Popescu, 2014). Investuojant skatinama tarptautinė prekyba, užsimezga ilgalaikiai santykiai tarp užsienio šalies investuotojos ir investicijas priimančios šalies, vyksta ekonomikos plėtra. TUI tapo nauju rinkų finansavimo šaltiniu. Vis didesni investicijų srautai daro įtaką šalių ekonominiams rodikliams, politikai bei bendram įvaizdžiui (Lukoševičiūtė, Martinkutė – Kiaulienė, 2016). Teigiamas TUI poveikis šalies ekonomikai literatūroje dažnai grindžiamas J. H. Dunning‘o (1993) OLI paradigmos teorija, kurios pagrindu vėlesniuose tyrimuose vadovavosi nemažai kitų autorių. Pagal šią teoriją, išskiriami trys pagrindiniai TUI privalumai:

- Nuosavybės privalumai (*angl. ownership advantage*). Tiesioginis užsienio investuotojas nuosavybės teise valdo įvairius patentus, prekių ženklus, specifinius prekybos modelius ir kitą nematerialų turtą, bei turi unikalų konkurencinį pranašumą, kuriuos dalinai perduodamas vietinei įmonei padeda jai sėkmingiau konkuruoti ne tik vietinėje bet ir užsienio rinkoje;
- Vietos privalumai (*angl. location advantage*). Tiesioginis užsienio investuotojas ieško optimaliausio varianto į kurią šalį ar regioną investuoti savo lėšas ir vykdyti veiklą. Būtent vietos pranašumai daro didžiausią poveikį investuotojo sprendimui išsirenkant patraukliausią šalį. Jie priklauso nuo TUI priimančios šalies ekonominių charakteristikų. Prie vietos pranašumų gali būti priskirti valstybės įstatymai, transporto išlaidos, gamtos ištekliai, kultūriniai skirtumai. Vietos pranašumai dažniausiai atsiranda dėl skirtumų tarp turimų natūralių šalies resursų, vyriausybės įstatymų, transporto išlaidų, makroekonominio stabilumo ir kitų kultūrinių veiksnių.

- Internalizacijos privalumas (*angl. internalization advantage*). Internalizacija nagrinėjamos temos kontekste gali būti apibūdinama kaip užsienio investuotojo prisitaikymas prie užsienio rinkoje vyraujančių pažiūrų, vertybių ar normų. Taigi perimdamas iš užsienio šalies vietines vertybes investuotojas gauna didesnę naudą, tai naudinga abipusei, kadangi ir vietinė šalis tampa internalizacijos veikėja. Taip pat kuomet investuotojas pats kontroliuoja veiklą užsienio padalinyje, vietoj to, kad samdytų kitą verslo subjektą, nauda išauga.

Svarbu pažymėti, kad dauguma kitų autorių nagrinėjusių veiksnius lemiančius TUI, taip pat išskiria kaip pagrindinius faktorius internalizacijos atnešamą naudą, vietos ir nuosavybės pranašumus. Taip pat reikėtų pažymėti, kad ekonominio augimo skirtumai tarp šalių gali lemti investicijų srautų kryptis ir investuotojų norą investuoti, bet kadangi ir pačios TUI daro poveikį šalies ekonomikos augimui, šią priklausomybę įvertinti yra gana sudėtinga.

Kadangi TUI įtakos šalies ekonomikai vertinimas jau daug metų tapo mokslininkų nagrinėjamu objektu, galima rasti daug mokslinės literatūros šia tema. Didžioji dauguma autorių sutinka jog TUI daro teigiamą įtaką šalies ekonominei plėtrai ir tokios investicijos neretai tampa šalių prioritetine sritimi ir ekonomikos augimo varikliu. Anot J. H. Dunning teorijos (1993) TUI, kaip apibrėžiamas ūkio plėtros veiksnys, gali pagreitinti šalies pramonės plėtrą didinant įmonių kapitalą, bei augančiu rinkos produktyvumu. S. Spilioti ir G. Vamvoukas (2015), laikydamiesi panašios nuomonės, teigia, kad šis TUI poveikis ekonomikos augimui priklauso nuo investicijas priimančios ekonomikos, ekonominio stabilumo, valstybinės investavimo politikos, atvirumo lygio ir žmogiškojo kapitalo dydžio. Be to, tarp TUI kintamųjų ir kitų ekonomikos augimo veiksnių, pavyzdžiui, vidaus investicijų, eksporto, žmogiškojo kapitalo, mokslinių tyrimų ir plėtros išlaidų, yra sąveika ir tvirtas ryšys. Autorės G. Lukoševičiūtė, R. Martinkutė – Kiaulienė (2016) savo moksliniame darbe išskyrė teigiamus TUI įtakos šalies ekonominei raidai aspektus, tai – naujų technologijų perdavimas, darbo jėgos tobulėjimas, atlyginimų augimas, integracija į pasaulinę - globalią ekonomiką, konkurencijos ir eksporto skatinimas, o taip pat perimami darbo metodai bei specifinė šalies kultūra.

Vienas iš labiausiai vertinamų poveikių, kuriuos paskatina TUI yra atlyginimų augimas. Anot B. S. Javorcik (2014) darbo vietose, sukurtose TUI mokami atlyginimai yra didesni, nei vietinių įmonių. Užsienio įmonių galimybės mokėti didesnį darbo užmokestį grindžiamos tuo, jog jos naudoja pranašesnes technologijas ir pasižymi didesniu produktyvumu. Visgi, šis efektas dažniausiai pasireiškia tuo, jog naujos, užsienio įmonės atėjimas gali turėti reikšmingos įtakos vietinės darbo rinkos konkurencingumui, kas neretai gali turėti teigiamą poveikį vidutinio darbo užmokesčio augimui.

Būtent dėl nemažai aptariamų teigiamų TUI bruožų dauguma ekonomiškai besivystančių ar mažai išsivysčiusių pasaulio šalių deda pastangas, kad pritrauktų kuo daugiau investicijų iš užsienio. Tačiau jos atneša šaliai ne tik teigiamų pokyčių, bet taip pat turi ir kai kurių trūkumų. (Buckley, 2009). Neigiamas TUI poveikis šalies ekonominei raidai dažnai apibūdinamas kaip užsienio įmonių kapitalo išvežimas iš vietinės rinkos, dėl ko pastebimas šalies ekonomikos augimo tempų sulėtėjimas. Taip pat, šalis priimdama naujas technologijas gali tapti nuo jų priklausoma arba netinkamai pritaikyti jas savo veikloje.

2 lentelė. Tiesioginų užsienio investicijų poveikis šalies ūkiui.

Teigiamas	Neigiamas
Kapitalo pritraukimas	Technologinė priklausomybė
Rinkų plėtros galimybės	Pelno išvežimas į užsienį
Naujos technologijos ir žinių transformavimas	Šalies ūkio ekonomikos sumaištis
Papildomų darbo vietų kūrimas	
Infrastruktūros plėtimas	
Konkurencijos didinimas	

Šaltinis: sudaryta autorės pagal C. Goldberg, 2012

2 lentelėje pateikti teigiami ir neigiami TUI bruožai, pagal C. Goldberg (2012). Apibendrinant teigiamus bruožus, galima teigti, kad TUI leidžia pritraukti užsienio kapitalo srautus į šalį, naujas technologijas, žinias ir idėjas, bei padeda kuriant darbo vietas ir plečiant bendrą šalies rinką. Visa tai prisideda prie bendro šalies ekonomikos augimo. Tuo tarpu gali būti apsvarstomi ir kai kurie neigiami aspektai – pelno išvežimas iš šalies ar priklausomybė nuo naujovių. Tiesioginės užsienio investicijos gali iš rinkos išstumti vietinius tiekėjus bei gamintojus ir pakeisti juos konkurentais iš užsienio. Yra rizika vietos ekonomikos ar įmonių veiklos sutrikdymui ir bendram šalies ekonomikos augimo sulėtėjimui. Apibendrinant, užsienio kapitalo perkėlimas iš vienos šalies į kitą kartais gali turėti ir prieštaringos įtakos ekonominiam šalies augimui. Kai vienose šalies ūkio šakose ar pramonės sektoriuose TUI gali prisidėti prie plėtros ir ekonominio augimo, papildyti ir suaktyvinti vietinių įmonių veiklą ir rezultatyvumą, kituose, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, gali sutrikdyti įprastą veiklą ar net paveikti neigiamai. Kokį poveikį nacionalinei ekonomikai turės TUI priklauso nuo valstybės vykdomos ekonomikos politikos.

Taigi, nuolat kintančiame pasaulio kontekste, visos šalys, siekiančios įsijungti į tarptautinį bendradarbiavimą ir tarptautinio kapitalo judėjimo procesą, bei įmonės siekdamos pritraukti kuo

daugiau užsienio investicijų stebi ne tik investicijų tendencijas, bet ir jas lemiančius faktorius. Būtent todėl tampa svarbu nagrinėti TUI lemiančius veiksnius. Toliau darbe bus bandoma įsigilinti į veiksnius, turinčius įtakos TUI atėjimui ir plėtimuisi šalyje.

1.3 Veiksniai, darantys įtaką TUI plėtrai

Skirtingi autoriai išskiria daug veiksnių darančių poveikį TUI plėtrai. Nagrinėjant mokslinę literatūrą, užsienio ir lietuvių autorių straipsnius mokslininkai dažniausiai sutinka, jog TUI teigiamai veikia šalies ekonomiką. Taigi šalys, tarp jų ir Lietuva, Latvija ir Estija, vertindamos TUI kaip teigiamą reiškinį stengiasi taikyti įvairias priemones pritraukti kuo daugiau TUI bei išryškinti savo privalumus tarptautiniame kontekste. Visų pirma, galima išskirti labai daug veiksnių, kurie lemia TUI pritraukimą, kadangi investuotojai, ieškodami naujų užsienio rinkų savo verslų plėtrai, turi daugybę tikslų ir motyvų, todėl pirmiausia stengiasi įvertinti šalies įvaizdį bei ekonominę aplinką (Anyanwu, 2012; Kahai, 2011; Adams, 2009). Literatūroje galima rasti TUI skatinančių faktorių skirstymą į politinius ir nepolitinius veiksnius (Fedderke ir Romm, 2006). Politiniai veiksniai yra atvirumas, produktų rinkos reguliavimas, darbo rinkos tvarka, pelno mokesčio tarifai, tiesioginiai TUI apribojimai, prekybos kliūtys ir infrastruktūra. Nepolitiniai veiksniai apima priimančiosios šalies rinkos dydį (dažniausiai vertinamą pagal BVP), atstumą iki investuojamo objekto ir patiriamas transporto sąnaudas, ir politinį bei ekonominį stabilumą (Mateev, 2009).

Autoriai J. Villaverde ir A. Maza (2015) tyrė kas lėmė TUI dideliuose ES šalių regionuose laikotarpyje nuo 2000 iki 2006 metų. Tyrime buvo išskirti šie pagrindiniai veiksniai – rinkos dydis, ekonominis šalies potencialas, darbo rinkos savybės, technologinės pažangos lygis, konkurencingumas ir darbo rinkos reguliavimas. Mokslinio tyrimo išvadomis tapo nuomonė, kad lemiami veiksniai turintys didžiausią įtaką TUI vietos pasirinkimui yra ekonominis potencialas, darbo rinkos savybės, technologinis progresas bei konkurencingumas.

R. Alvarado ir P. Ponce (2017) atliko tyrimus, kuriais remiantis buvo apskaičiuotas priežastinis ryšys tarp ekonomikos augimo ir TUI Kinijoje ir kitose Azijos šalyse. Šios šalys buvo vienos tų, kurios labiausiai pasinaudojo išorinio kapitalo įvedimu, nes TUI sustiprino jų pramoninius pajėgumus ir diversifikavo jų eksportą. Kaip rezultatas, tyrimo eigoje pasitvirtino teorijos, jog lemiamos įtakos investuoti turėjo atstumas tarp investuojamojo objekto ir investuotojo, rinkos dydis ir šalies BVP lygis, valstybės finansinė aplinka ir rizika, bei korupcijos lygis.

Instituciniai veiksniai tampa vis svarbesni, atsižvelgiant į besivystančių rinkų TUI augimą. Autoriai M. Uddin, A. Chowdhury, S. Zafar ir kt. (2019), ištyrė Pakistano TUI įplaukų institucinius veiksnius ir taip pat išnagrinėjo santykinę šių veiksnių svarbą. Autorių straipsnyje nustatyta, kad tam tikri instituciniai veiksniai, tokie kaip vyriausybės dydis, teisinė struktūra ir stiprios nuosavybės teisės, prekybos laisvė ir pilietinė laisvė, daro didelį teigiamą poveikį TUI įplaukoms. Straipsnyje taip pat rasta įrodymų, kad Pakistane buvo struktūrinis TUI srautų pokytis, kuris sutampa su 1990 metų pradžios rinkos liberalizavimo programa. Tai patvirtina palankios institucinės aplinkos, pritraukiančios užsienio investicijas, veiksmingumą (Uddin, Chowdhury, Zafar ir kt., 2019). Prie autorių nuomonės taip pat prisideda B. Dauti, (2015) tyręs TUI lemiančių 5 pietryčių Europos regiono ir 10 naujausiųjų ES valstybių narių atsargas, veiksnius, naudojant padidintą gravitacijos modelį. Tyrime atsižvelgiama į konkrečius šalies institucinius veiksnius, kurie nulemia užsienio investuotojų iš 14 pagrindinių Europos Sąjungos šalių sprendimus investuoti į pasirinktas šalis. Remiantis tyrimo rezultatais, buvo pastebėta, kad instituciniai veiksniai, tokie kaip korupcijos kontrolė, reguliavimo kokybė, politinė rizika, korupcijos suvokimo indeksas, narystė PPO ir pereinamojo laikotarpio pažanga, lemia reikšmingus vidinių TUI atsargų judėjimus iš pagrindinių ES šalių į priimančiosios šalies ekonomikas (Dauti, 2015).

Lietuvių autorės J. Stankevičienė ir A. Lakštutienė (2012) išanalizavusios TUI pritraukimo veiksnius Baltijos šalyse nustatė, kad pagal pasirinktų veiksnių ryšio stiprumą su tiesioginėmis užsienio investicijomis visuose Baltijos šalyse vyravo tendencija tarp rinkos dydžio, išlaidų Moksliniams tyrimas ir technologiniai plėtrai, eksporto ir vidutinio mėnesio darbo užmokesčio, nes būtent su šiais veiksniais Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje egzistuoja stipriausias ryšys.

L. Šečkutė ir V. Tvaronavičius (2007) tyrė tiesiogines užsienio investicijas Baltijos šalyse (laikotarpiu nuo 1997 iki 2005), bei siekė nustatyti TUI lemiančius veiksnius. Mokslininkai priėjo išvadų, jog - pirmiausia, rinkos dydis Baltijos šalyse neturi įtakos gaunamoms TUI. Antra, Ekonominis atvirumas nėra lemiamas tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo į šalį veiksnys. Trečia, didėjantis vidutinis mėnesio atlyginimas nedaro neigiamos įtakos į šalį pritraukiamoms tiesioginėms užsienio investicijoms. Ketvirta, mokesčių naštos mažėjimas Lietuvoje ir Latvijoje daro teigiamą įtaką gaunamoms tiesioginėms užsienio investicijoms. Taigi, vieningos nuomonės dėl TUI lemiančių faktorių nėra ir jų galima išskirti gana nemažai, todėl ši tema taip dažnai gvildenama įvairių autorių darbuose. Toliau darbe bus konkrečiau nagrinėjami pasirinkti veiksniai ir jų įtaka TUI bei šalies ekonomikai:

1. Rinkos dydis ir šalies ekonominio išsivystymo lygis tampa bene svarbiausiu veiksniu kuomet investuotojai renkasi investavimo šalį ar vietą, kadangi būtent jis apsprendžia investuotojo norą skverbtis į pasirinktą šalį. Tiesiogines užsienio investicijas aiškinančiose teorijose bei mokslininkų tyrimuose kaip vienas iš svarbiausių veiksnių lemiančių tiesiogines užsienio investicijas išskiriamas rinkos dydis (Khamphengvong ir kiti, 2018; Lukoševičiūtė, Martinkutė-Kaulienė, 2016; Iamsiraroj ir Doucouliagos, 2015; Villaverde ir Maza 2015; Petrakou, 2013; Stankevičienė ir Lakštutienė, 2012; Egger ir Radulescu, 2011; Kahai, 2011; Vijayakumar ir kt. 2010; Walsh ir Yu, 2010; Adams 2009; Čegytė ir Miečinskienė, 2009; Demirhan ir Masca, 2008). Šalies rinkos apimtis matuojama atsižvelgiant į BVP arba pagal BVP vienam gyventojui ir dažnai rinkos dydis yra svarbiausias faktorius atliekant TUI ekonometrinius skaičiavimus. Pagal L. Šečkute ir V. Tvaronavičiu (2007), įmonės siekdamos įsigyti papildomų rinkos segmentų (išplėsti savo produkcijos rinką), investuoja užsienyje, todėl nauja rinka, jos dydis, ir galimi rinkos augimo tempai padeda užsitikrinti pelno lygį ir veiklos plėtrą. Anot J. C. Anyanwu (2012) atlikto tyrimo, egzistuoja teigiamas ryšys tarp rinkos dydžio ir TUI įplaukų. Tai reiškia, kad kuo didesnė rinka, tuo daugiau ji gali pritraukti TUI. Taigi, rinkos dydžio kriterijus tampa itin svarbus įmonėms, kurios siekia tiesioginėmis užsienio investicijomis plėsti rinkas savo produkcijai, kadangi didesnė rinka turi daugiau potencialo. Neabejotinai rinkos dydis įvardijamas kaip vienas iš svarbiausių TUI lemiančių veiksnių, tačiau jis nėra vienintelis.

2. Kapitalo rinkos efektyvumas. Užsienio investicijoms be rinkos dydžio ir verslo įmonių veiklos pelningumo, svarbią įtaką daro šalies finansinė infrastruktūra ir, visų pirma, vertybinių popierių rinkos aktyvumas (Anyanwu, 2012; Egger ir Radulescu, 2011; Adams, 2009; Bénassy-Quéré ir kt., 2007; Bevan ir kiti, 2004). Stabilus valiutų kursas, išlaikomas ekonomikos augimas ir liberalesnė politika daro didelę įtaką užsienio investuotojų pasitikėjimui. Anksčiau minėti veiksniai – šalies finansinė padėtis, formuoja investuotojų pasitikėjimą, nuo kurio priklauso investuotojų sprendimai. Užsienio investicijų didėjimui neretai gali turėti įtakos pigi šalies valiuta, o brangi valiuta įvardijama kaip veiksnys, sumažinantis patrauklumą TUI (Ruplienė, Montvilaitė, Grigaliūnienė, 2008). Tuo tarpu, pastebimas ir tiesioginių užsienio investicijų poveikis vietinei valiutai, TUI srautai gali padidinti vietinės valiutos vertę, arba atvirkščiai, jei vietinės įmonės daugiau investuos užsienyje, vietinė valiuta – nukris. Autorės I. Pekarskienė ir D. Laskienė (2012) teigė, jog kredito reitingai bei kredito rizikos apsikeitimo sandoriai formuoja nuomonę apie bendrą riziką dėl šalies įsipareigojimų ir yra signalas užsienio investuotojams. Be to, investuotojų sprendimus į privatų sektorių įtakoja jų lūkesčiai, kuriuos betarpiškai formuoja bendra visuomenės nuomonė apie šalies ekonominę būklę (Pekarskienė, Laskienė 2012).

3. Korupcija. Toks veiksnys kaip korupcijos lygis, taip pat nagrinėjamas daugelio autorių (Lukoševičiūtė, Martinkutė-Kaulienė, 2016; Masron ir Nor, 2013; Pekarskienė ir Laskienė, 2012; Anyanwu, 2012; Mateev, 2009; Egger ir Winner, 2005). A. Bénassy-Quéré ir kt. (2007) ypatingai pabrėžia biurokratijos efektyvumo ir korupcijos svarbą. M. Habib ir L. Zurawicki (2002) savo moksliniame darbe tyrė ryšį tarp TUI ir korupcijos lygio šalyje. Mokslininkai priėjo prie išvados, kad kadangi įmonės iš principo yra linkusios neigiamai vertinti korupcijos reiškinį, korupcija tampa didele kliūtimi vystytis investicijoms. Be to, buvo nustatyta, kad egzistuoja neigiamas poveikis investicijoms dėl skirtumų tarp korupcijos lygių šalyse. Kitaip tariant, įmonės nėra linkusios investuoti į tas šalis, kuriose korupcijos lygis yra didesnis nei jų pačių valstybėje. Taigi, šalys kurioms pavyko sumažinti korupcijos lygį, sugebėjo pritraukti daugiau TUI. Jos tampa labiau patrauklesnėmis tarptautiniame lygmenyje ir įgyja daugiau pasitikėjimo iš investuotojų pusės.

4. Gamtos ištekliai. Šalies geografinė padėtis taip pat dažnai pasitarnauja kaip patrauklus veiksnys pritraukiant TUI. Prie geografinių veiksnių galima priskirti geografinę padėtį bei gamtinius išteklius. Investuotojams patrauklesnės yra tos šalys, kurių geografinė padėtis yra strategiškai patogi, bei kuriuose yra išvystyta infrastruktūra, bei logistikos sektorius. Užsienio investuotojams yra labai svarbios susisiekimo galimybės su kitomis šalimis, bei investuotojams svarbu, kad iš užsienio galėtų lengvai pasiekti savo padalinį. Lietuvos geografinė padėtis, jungianti Vakarų Europos valstybes su Rusija, taip pat yra palankus veiksnys TUI pritraukimo atžvilgiu. Šalies infrastruktūra pritaikyta tiek sausumos, tiek oro ar jūros transportui (Klaipėdos jūrų uostas – vienintelis Baltijos pakrantės neužšąlantis uostas) (Miškinis, Sakalauskaitė, 2014). Baltijos šalys turi palankią geografinę padėtį, kadangi yra įsikūrusios Vidurinėje Europos dalyje. Jos tampa tarsi tiltas tarp Vakarų ir Rytų valstybių. Taip pat visų Baltijos šalių privalumu yra jų teritorijose esantis tarptautinis Europos transporto (TEN-T) - Šiaurės jūros – Baltijos jūros koridorius. Jo dalimi esantys „Rail Baltica“ geležinkelio ruožas ir tarptautinis greitkelis „Via Baltica“ sujungia Europą ir Baltijos šalis (Europos Komisija). Šiaurės – Pietų kryptimi išsidėstęs greitkelis „Via Baltica“, jungiantis šiuos Europos miestus: Helsinkį, Taliną, Rygą, Kauną, Varšuvą ir Prahą, dėl itin patogaus maršruto per šalių sostines laikomas pagrindiniu transporto koridoriumi Baltijos šalims. Šio tinklo infrastruktūra nuolat plečiama: Sanglaudos fondo, Europos regioninės plėtros fondo, bei Europos investicinio banko lėšų pagalba. Taigi užsienio investuotojui yra svarbus susisiekimas su kitomis šalimis. TUI didelę įtaką daro verslo plėtrai strategiškai palanki šalies geografinė padėtis bei išvystyta infrastruktūra (Pekarskienė, Laskienė, 2012).

5. Kvalifikuota darbo jėga. Dar vienas veiksnys, lemiantis tiesiogines užsienio investicijas – kvalifikuota darbo jėga arba žmogiškasis kapitalas (Lukoševičiūtė, Martinkutė – Kiaulienė, 2016;

Anyanwu, 2012; Pekarskienė, Laskienė; 2012; Czapor, 2000). Anot I. Danilevičienės ir V Lukšytės (2017), žmogiškasis kapitalas, gaudamas pakankamą atlygį, gali prisidėti prie tinkamos investicinės aplinkos kūrimo, įdėdamas savo indėlį į technologinius, mokslo ir kitus procesus. Tuo tarpu, aukštos kvalifikacijos darbuotojai yra vertinami visame pasaulyje. Taip yra todėl, kad kvalifikuotus darbuotojus lengviau apmokyti, jie greičiau prisitaiko prie darbo sąlygų, yra patyrę ir lengviau gali susitvarkyti su jiems paskirtomis užduotimis (Lukoševičiūtė, Martinkutė – Kiaulienė, 2016). Su tiesioginėmis užsienio investicijomis šalyje diegiamos ir technologijos bei inovacijos, todėl kad efektyviai jas priimti ir išnaudoti reikalinga imli ir kvalifikuota darbo jėga. Taigi kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas gali stabdyti investicijų pritraukimą ir ekonomikos plėtrą.

6. Konkurencingumas. A. Šimelytė ir J. G. Antanavičienė (2013) prie TUI nulemiančių veiksnių Baltijos šalyse priskyrė šalies konkurencingumą tarptautinėje erdvėje. Analizuojant šalies konkurencingumą, nagrinėjami šie pagrindiniai aspektai: rinkos dydis, žmonės, infrastruktūra, žinių ekonomika, verslo aplinka bei jau esantys tarptautiniai investuotojai investicijas priimančiose šalyse. Konkurencingumas lemia šalies produktyvumą, o šis nusako visuomenės gerovės lygį, pasiektą dėl šalies ekonomikos lygio. Konkurencingumas apsprendžia šalies našumo lygį, kuris taip pat paliečia ir šalies gyventojų gerovę, kuri gali būti sukurta, o ne paveldima (Danilevičienė, Lukšytė, 2017). Šalyse siekiant pasiekti didesnį konkurencingumą įprastai kuriamos TUI pritraukimo politikos. Kiekvienos šalies išskirtinumas ir patrauklumas investuotojui gali būti formuojamas taikant tiesioginių užsienio investicijų politiką. Tai suteikia galimybę globalioms kompanijoms greičiau apsispręsti ar investuoti į šalį. Anot autorių, TUI politikos nebuvimas ar netikslus formavimas klaidina investuotoją, todėl tokiu atveju, jis renkasi kitas investicijoms potencialias šalis. Šių dienų verslo aplinka – tai globali aplinka, apimanti ne tik vietines šalies, bet ir užsienio rinkas. Kiekviena verslo įmonė, siekdama išlikti konkurencinga ir norėdama prisitaikyti prie šiandieninės verslo aplinkos, turi stengtis sukurti ir apjungti kaip įmanoma platesnį - tarptautinį verslo tinklą. Būtent todėl įmonių o ir kartu šalies konkurencingumas tarptautinėje erdvėje išlieka svarbiu faktoriumi.

Autorės I. Pekarskienė ir D. Laskienė (2012) išskyrė veiksnius, kurie teigiamai veikia TUI pritraukimą į Lietuvą:

1) stabili politinė ir ekonominė situacija;
2) strategiškai gera Lietuvos geografinė padėtis - „tramplinas“ tarp Vakarų ir Rytų rinkų;
3) gerai išvystyta infrastruktūra;
4) kvalifikuota ir pigi darbo jėga;

5) palyginus su kitomis ES šalimis, mažas pelno mokestis Lietuvoje – 15 procentų, (Prancūzijoje – 28 proc., Švedijoje – 21,4 proc., Lenkijoje – 19 proc.). Didesnius tiesioginių užsienio investicijų srautus lemia mažesnė mokesčių našta šalyje.

Apibendrinant mokslinių tyrimų rezultatus, tiesiogines užsienio investicijas skatinantys veiksniai bei juos nagrinėjantys autoriai pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė. Veiksniai, darantys poveikį TUI pritraukimui ir juos apibrėžę autoriai

Veiksniai, lemiantys TUI pritraukimą	Autoriai
Rinkos dydis	Khamphengvong ir kiti, 2018; Lukoševičiūtė, Martinkutė-Kaulienė, 2016; Iamsiraroj ir Doucouliagos, 2015; Villaverde ir Maza, 2015; Petrakou, 2013; Stankevičienė ir Lakštutienė, 2012; Kahai, 2011; Egger ir Radulescu, 2011; Walsh ir Yu, 2010; Leitão, 2010; Vijayakumar ir kiti, 2010; Čegytė ir Miečinskienė, 2009; Adams, 2009; Demirhan ir Masca, 2008; Šečkutė ir Tvaronavičius, 2007.
Kapitalo rinkos efektyvumas	Anyanwu, 2012; Egger ir Radulescu, 2011; Adams, 2009; Bénassy-Quéré ir kiti, 2007; Bevan ir kiti, 2004.
Korupcija	Lukoševičiūtė, Martinkutė-Kaulienė, 2016; Masron ir Nor, 2013; Pekarskienė ir Laskienė, 2012; Anyanwu, 2012; Mateev, 2009; Bénassy-Quéré ir kiti, 2007; Egger ir Winner, 2005; Habib ir Zurawicki, 2002.
Palanki geografinė padėtis ir gamtos ištekliai	Lukoševičiūtė, Martinkutė-Kaulienė, 2016; Pekarskienė ir Laskienė, 2012; Kahai, 2011; Adams, 2009; Czapor, 2000.
Politinė aplinka ir stabilumas	Mateev ir Tsekov, 2014; Pekarskienė ir Laskienė, 2012; Egger ir Radulescu, 2011; Adams, 2009; Mateev, 2009.
Kvalifikuota darbo jega	Lukoševičiūtė, Martinkutė – Kiaulienė, 2016; Anyanwu, 2012; Pekarskienė, Laskienė, 2012; Czapor, 2000.
Infrastruktūra	Lukoševičiūtė, Martinkutė-Kaulienė, 2016; Pekarskienė ir Laskienė, 2012; Egger ir Radulescu, 2011; Vijayakumar ir kiti, 2010.
Užsienio prekybos apribojimai	Anyanwu, 2012; Egger ir Radulescu, 2011; Kahai, 2011; Leitão, 2010; Adams, 2009.
Institucinis (biurokratijos) efektyvumas	Uddin ir kiti, 2019; Mateev ir Tsekov, 2014; Masron ir Nor, 2013; Morrissey ir Udomkerdmongkol, 2012; Bénassy-Quéré ir kiti, 2007.
Konkurencingumas	Villaverde ir Maza, 2015; Šimelytė ir Antanavičienė, 2013; Kahai 2011.

Šaltinis: parengta darbo autorės

Svarbu paminėti, kad mokslinėje literatūroje pastebimas TUI ir ekonomikos augimo ryšys – TUI šalyje prisideda prie ekonomikos augimo. Tačiau C. Encinas-Ferrer ir E. Villegas-Zermeño (2015) pastebėjo atvirkštinį TUI ir ekonomikos augimo ryšį, t.y. jie teigė kad TUI nesukūrė ekonomikos augimo, o priešingai – BVP yra didžiausia TUI ir investicijų srautų traukos dalis. Nustatyta paradigma, kurioje teigiama, kad dėl TUI padidėjimo padidės BVP, nedavė rezultatų, o priešingai – kai matomas ryškus BVP augimas, šalis tampa patrauklesnė užsienio investiciniams fondams. Kontraversiškas TUI ir ekonomikos augimo ryšys sukėlė įvairių diskusijų. Kaip teigė M. Simionescu (2016), empiriniai tyrimai, susiję su tiesioginių užsienio investicijų ryšiu su ekonomikos augimu, rodė įvairią įtaką. Remiantis tyrimais apie 2008 m. finansų krizę, kuri smukdė TUI srautus, išanalizavus rezultatus, TUI ir ekonomikos augimo ryšį buvo galima laikyti ir silpnu.

Taigi, apibendrinant galima teigti, jog nemažai autorių esminiais veiksniais pritraukiančiais tiesiogines užsienio investicijas į šalį laiko rinkos dydį, taip pat prie svarbių makroekonominių veiksnių priskiriami šalies atvirumo laipsnis, korupcijos lygis, šalies geografinė padėtis ir infrastruktūros išsivystymas, kapitalo rinkos efektyvumas, šalies konkurencingumas, taip pat nemažai svarbi yra šalies pasirinkta TUI pritraukimo politika, tos šalys, kurios pasižymi didesniu užsienio prekybos atvirumu ir mažesniais užsienio investicijų apribojimais linkusios pritraukti daugiau užsienio investicijų. Empiriniai tyrimai, susiję su tiesioginių užsienio investicijų veiksniais ir jų įtaka šaliai rodė įvairius rezultatus. Tuo tarpu nėra vieningos nuomonės, kurie veiksniai svarbiausi, kadangi daugybė kitų aspektų lemia investuotojų norus kur investuoti savo kapitalą. Išsiaiškinus pagrindinius TUI pritraukimą apsprendžiančius veiksnius konkrečioje šalyje, šalims rekomenduojama ieškoti priemonių kaip minėtus veiksnius padaryti kuo labiau patrauklesnius užsienio investuotojams bei skatinti pasitikėjimą šalimi ir jos ekonomika.

2. BALTIJOS ŠALIŲ VYSTYMĄSĮ ĮTAKOJUSIOS EKONOMINĖS SĄLYGOS

Kad įvertinti šalių investicinę aplinką svarbu atsižvelgti ne tik į pasaulinėje erdvėje šalies teikiamus investicinius reitingus, bet ir į šalies politinę ir ekonominę aplinką, įstatymines bazes, mokesčių dydžius, bei verslo aplinką. Kone svarbiausias investuotojų nagrinėtinas objektas tampa šalies ekonominis augimas, bei tokie svarbiausi ekonominiai rodikliai, kaip BVP, tarptautinė prekyba, atlyginimai. Todėl šiame skyriuje bus nagrinėjamos ekonominės sąlygos apsprendusios visų Baltijos šalių vystymąsi, bei jų patrauklumą tarptautiniame kontekste didinantys veiksniai.

2.1 Bendra Baltijos šalių ekonominė raida

Baltijos šalių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos ekonomika vystėsi gana panašiai, kadangi visos trys šalys XX amžiuje buvo aneksuotos SSRS ir atkūrė nepriklausomybę 1990 – 1991 metais. Atkūrus nepriklausomybę, šalims teko pereiti nuo planinės ekonomikos prie rinkos ekonomikos sistemos, kurios principai yra ekonominiai santykiai pagrįsti privačia nuosavybe, konkurencija ir laisvoji rinka. Tuo laiku, Baltijos šalyse kilo nemažai ekonominių problemų. Smuko demografiniai rodikliai, sumažėjo gimstamumas, padidėjo mirtingumas. Gyventojų prieaugis buvo neigiamas. Reikia pabrėžti, kad Lietuvai, Latvijai ir Estijai atgavus nepriklausomybę, TUI turėjo pagrindinę įtaką, keliant vyriausybės tikslus, kadangi užsienio kapitalas buvo vienas iš veiksnių, padedančių stabilizuoti ekonomiką ir garantuoti jos augimą (Šimelytė, Antanavičienė, 2013). Pastaraisiais metais pastebimos tendencijos, jog Baltijos šalių ekonomika kyla, gerėja žmonių gyvenimo lygis.

Baltijos šalys aktyviai plėtoja tarptautinį bendradarbiavimą, visos jos yra Europos Sąjungos, Europos Tarybos, Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos, NATO, Jungtinių tautų, Pasaulio prekybos organizacijos, Tarptautinio valiutos fondo ir kitų tarptautinių organizacijų narės, tai padeda bendradarbiauti su pasaulio šalimis tarptautiniame lygmenyje, bei kelti ekonomikos lygį. Labiausiai ekonomiškai integruotis padėjo įstojimas į Europos Sąjungą (toliau ES). Baltijos šalys kaip ir daugelis kitų Europos valstybių yra Europos sąjungos dalis. Į ES Baltijos šalys įstojo 2004 metais. Baltijos šalims įstojus į ES jos gavo galimybę bendradarbiauti su kitomis ES šalimis palankesnėmis sąlygomis, kas skatina didesnį ekonominį stabilumą, nes valstybės gali tikėtis nemažai privilegijų – laisvas prekių bei žmonių judėjimas, įvairūs projektai, paramos krizės metu. Nuo 2004 metų gegužės 1 dienos Baltijos šalys perėjo prie visų ES sutartinių santykių su trečiosiomis šalimis ir tarptautinėmis organizacijomis. Tokiu būdu užsienio prekybos režimas buvo deleguotas Europos Sąjungos Tarybai ir

Europos Komisijai, o Baltijos šalys prisijungė prie bendros ES prekybos politikos erdvės, kurioje visa užsienio prekyba reguliuojama vieningai. Šis sienų panaikinimas labai pakėlė Baltijos šalių ekonomiką, nes to dėka muitų procedūros eksportui ir importui tapo paprastesnės, o tai yra pagrindiniai veiksniai sėkmingam ir tvariam ekonomikos augimui.

Baltijos šalių istorijoje galima išskirti 2000 – 2006 m. laikotarpį, kuomet jų ekonomika augo sparčiausiai Europoje. Po 2000 metais įvestų ekonominių reformų, liberalizacijos, gana mažu darbo užmokesčiu ir kvalifikuota darbo jėga pasižyminčios Baltijos šalys pritraukė daug užsienio investicijų ir ekonomikos augimą. 2006 metais Estijos BVP išaugo 11,2%, Latvijos - 11,9%, Lietuvos – 7,5%. Visose trijose šalyse 2006 m. vasarį nedarbo lygis nukrito žemiau ES vidurkio (Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas). Tačiau 2008-2009 metais, atėjus finansų pasaulinei krizei, šalys patyrė bene didžiausią nuosmukį tarp visų ES šalių, Latvijos BVP sumažėjo net 21,4 proc., Lietuvos – 14,8 proc., ir Estijos 14,7 proc. Būtent Lietuvos ekonomikos atsigavimas po ekonominės krizės didžiausia dalimi priklausė nuo investicinių procesų bei eksporto rinkų būklės (Pekarskienė, Laskienė 2012). Lietuva, Latvija, Estija kūrė nemažai investavimo strategijų ir skatino užsienio kapitalo atėjimą į šalių ūkį. Latvijos ekonomikai buvo ir išlieka itin reikšmingas transporto sektorius, kuris aptarnauja didelius prekių srautus į Rusiją. Iš dalies tai yra svarbus lėšų šaltinis ir Estijai, tačiau Lietuvoje didesnis vaidmuo tenka pramonei, o ypač energetikos sektoriui (Stankevičienė, Lakštutienė, 2012).

Toliau darbe bus nagrinėjamas pasirinktas laikotarpis 2012 – 2018 pasižymintis beveik visų ekonominių rodiklių sumažėjimais po pasaulinės finansų krizės. Nepaisant to, Baltijos šalių ekonomikos per dešimtmetį pasižymėjo pastoviu rodiklių augimu bei netgi kai kur grįžo į prieškrizinę padėtį.

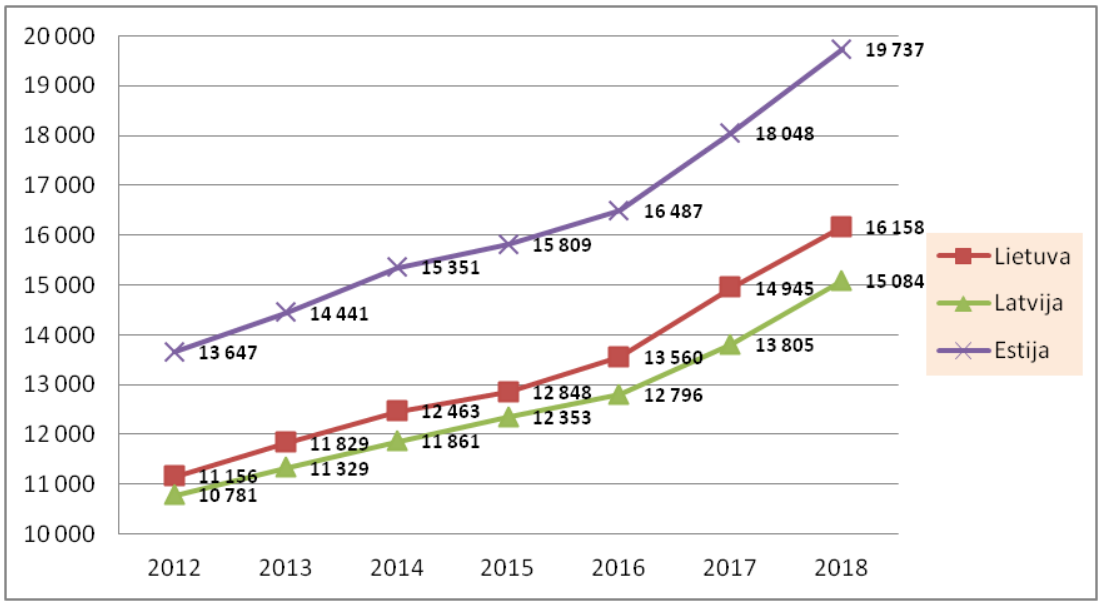
2.2 Baltijos šalių makroekonominiai rodikliai turintys įtakos TUI pritraukimui

TUI, kaip vienas iš pagrindinių šalies ekonomikos augimo ir tarptautinių santykių vystymo elementų vaidina lemiamą vaidmenį šalių globalizacijos procesuose. Papildydamos tarptautinę prekybą, jos kuria tiesioginius ir ilgalaikius, tvarius ryšius tarp skirtingų šalių. Dėl šios priežasties konkurencija dėl investicijų pritraukimo šalyse nuolat didėja. Toliau darbe bus pateikti Baltijos šalių 2012 – 2018 metų makroekonominių rodiklių, kurie turi įtakos TUI pritraukimui dinamika. Visi 2.2 skyrelyje pateikti paveikslai yra parengti darbo autorės remiantis Eurostat, OECD, Latvijos, Estijos ir Lietuvos statistikos departamentų duomenimis.

Kaip jau buvo aptarta pirmame skyriuje, vienas pagrindinių mokslininkų išskirtų ekonominių veiksnių, lemiančių TUI srautus ir apibūdinant šalies potencialą yra rinkos dydis. Jis apibūdinamas kiekvienos šalies gyventojų skaičiumi, todėl atitinkamai, Lietuvoje pagal gyventojų skaičių rinkos dydis didžiausias, o Estijoje – mažiausias. Pagal 2020 metų duomenys, 2018 metais iš viso Lietuvoje užregistruoti 2,79 mln., Latvijoje – 1,91 mln., ir Estijoje – 1,32 mln., gyventojų (Eurostat, 2020).

Analizuojant nagrinėjamą 2012 – 2018 metų laikotarpį, Lietuvoje bei Latvijoje gyventojų skaičius kasmet mažėjo, Estijoje mažėjo iki 2016 metų ir vėliau nežymiai augo. Išskiriamos dvi pagrindinės gyventojų mažėjimo priežastys – neigiamos neto tarptautinės migracijos srautai ir neigiama natūrali gyventojų kaita. Lietuvoje 2012 – 2018 metais dėl neigiamos neto tarptautinės migracijos gyventojų skaičius sumažėjo 281,9 tūkst. (72,4 % bendro sumažėjimo), dėl neigiamos natūralios gyventojų kaitos – 107,7 tūkst. (27,6% bendro sumažėjimo). Latvijoje 2018 metais dėl tarptautinės ilgalaikės migracijos šalies gyventojų skaičius sumažėjo 4,9 tūkst. – tai yra žemiausias rodiklis, užfiksuotas per pastaruosius 20 metų, o neigiama natūrali gyventojų kaita lėmė dvigubai didesnį sumažėjimą (iš viso 9,5 tūkst. žmonių). Gyventojų skaičius per pastaruosius metus mažėjo lėčiau – mažėjimo tempas 2018 metais buvo 0,96%, palyginti su 0,74% 2017 metais. Tuo tarpu Estijoje padėtis beveik nekito, net gėrėjo – gyventojų skaičius padidėjo 6%. Gyventojų augimo 2018 metais veiksnys buvo teigiama grynoji migracija: į Estiją imigravo 5030 daugiau žmonių nei emigravo. Būtent išorinė migracija prisidėjo prie gyventojų skaičiaus augimo Estijoje per pastaruosius penkerius metus.

Tačiau, tam kad šalis būtų galima palyginti tarpusavyje, rinkos apimtis matuojama atsižvelgiant į BVP arba pagal BVP vienam gyventojui. Svarbu pažymėti, kad tai vienas iš pagrindinių rodiklių atspindinčių šalies ekonominę situaciją ir išsivystymo lygį. Taip pat, analizuojant šalių ekonominę padėtį, svarbiu rodikliu išlieka ir BVP procentinis pokytis – realiojo BVP pokytis rodo šalies ekonomikos dinamiką – ar ūkis auga, ar smunka, bei kaip greitai tai vyksta. Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu pastebimas gana pastovus ir tolygiausias augimas. Didžiausias – 4,3% 2017 metais. Po to pastebimas augimo lėtėjimas – 2018 metais siekė 3,6%. Latvijos Centrinio statistikos biuro surinkti duomenys rodo, kad 2018 metais ekonomikos augimas taip pat tęsėsi, nes BVP, palyginti su 2017 metais padidėjo 4,6%. Praėjusiais metais BVP to meto kainomis sudarė 29,5 mlrd. eurų. Tuo tarpu Estijoje augimo tempai kito netolygiai, tačiau didžiausias pokytis įvyko 2017 metais – BVP padidėjo net 5,6%. Remiantis Estijos statistikos departamento duomenimis, 2018 metais Estijos BVP padidėjo 4,8% ir trečius metus iš eilės Estijos ekonomikos augimas buvo spartesnis nei 3%. Taigi sparčiausiais augimo tempais analizuojamu laikotarpiu tarp Baltijos šalių pasižymi Lietuva.

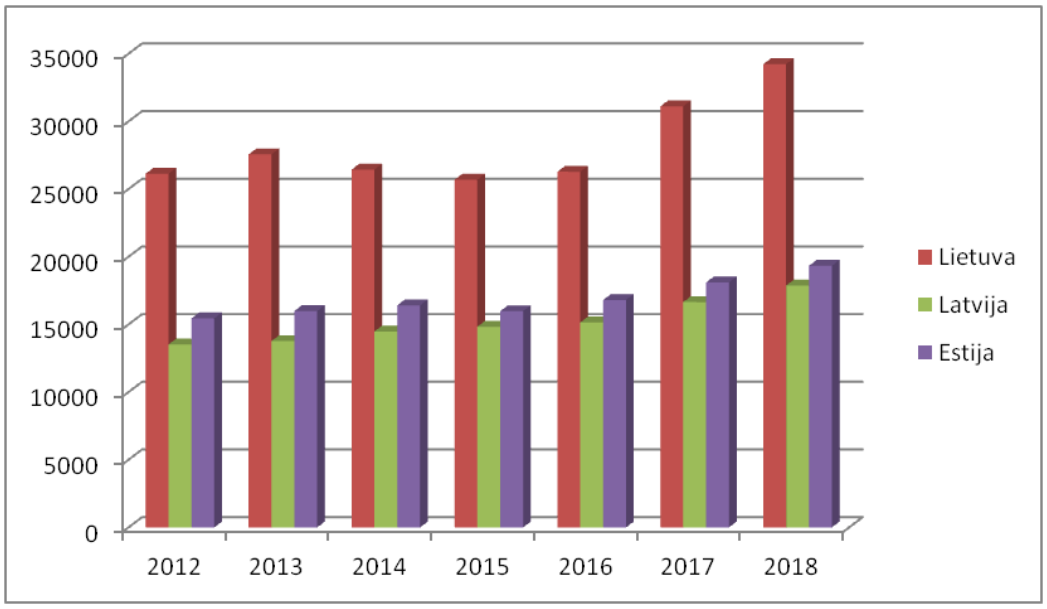
1 pav. BVP vienam gyventojui 2012–2018 m., eurais

Šaltinis: parengta autorės, remiantis Eurostat, 2020

Analizuojant BVP vienam gyventojui Baltijos šalyse nagrinėjamu laikotarpiu, 2018 metais BVP vienam gyventojui pasiekė aukščiausią pokrizinę poziciją visose Baltijos šalyse – Lietuvoje – 16158 eurų, Latvijoje – 15084 eurų, Estijoje – 19737 eurų (1 pav.). Kiekvienais metais, nuo 2012 pastebimas nuoseklus augimas visose Baltijos šalyse. Į 2018 metus šalys įžengė stebėtinai gerai, Lietuvos BVP augimas sudarė 3,6%. Tuo tarpu Latvija išliko žemiausioje pozicijoje tarp visų Baltijos šalių. Latvijoje ekonominis augimas labiausiai priklauso nuo eksporto rinkų, kurios nagrinėjamu laikotarpiu augo gana lėtai. Taipogi, skirtingai nei Estijoje ir Lietuvoje, kur galima pastebėti stiprų nekilnojamojo turto plėtros, skolinimo, statybų, darbo vietų augimo ir vartojimo sąveiką, Latvijoje šie sektoriai yra palyginti silpni, o vartotojų pasitikėjimas žemiausias. Dėl šių priežasčių Latvija buvo lėčiausiai auganti Baltijos šalių ekonomika pastaraisiais metais.

Eksportas visoms Baltijos šalims išlieka svarbiu faktoriumi, susijusių su prekybos liberalizavimu bei užsienio prekybos atvirumu, kadangi šalių vietinės rinkos yra ganėtinai mažos, palyginus su kitomis ES šalimis. Tokioms nedidelėms ir ypatingais ištekliais nepasižyminčiomis valstybėms kaip Lietuva, Estija ir Latvija, labai didelę reikšmę ekonomikai turi eksporto plėtra, kadangi dažnais atvejais šalys neturi galimybės pilnai realizuoti savo vidaus produkto šalies ribose, todėl eksportas yra vienas iš svarbiausių veiksnių, plečiant ekonomikas, bei padedantis šalims konkuruoti globalizuotame pasaulyje. Didėjanti eksporto dalis bendroje produkcijoje lemia didėjantį produktyvumo augimo tempą, o didėjanti viso importo dalis rodo didesnį specializacijos ir konkurencijos laipsnį. Tarp Baltijos šalių, pagal eksporto apimtys lyderio poziciją užima Lietuva (2 pav.). Lyginat 2018 metų eksporto duomenys,

Lietuva eksportavo beveik dvigubai daugiau prekių ir paslaugų nei Latvija (Lietuva – 34,229 mln. eurų, – Latvija – 17,870 mln. eurų, Estija – 19,333 mln. eurų) (Eurostat, 2020).

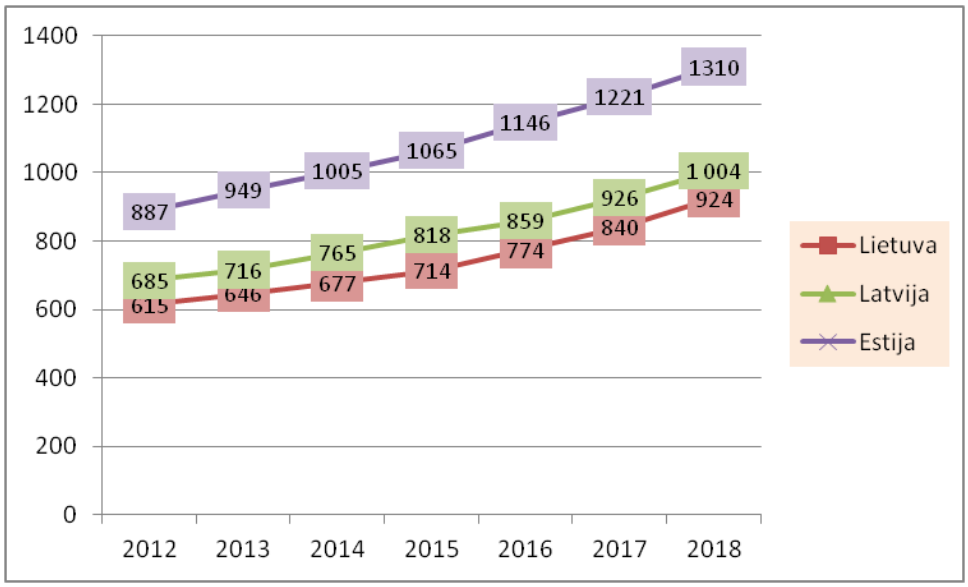
2 pav. Prekių ir paslaugų eksportas 2012-2018 m., dabartinėmis kainomis, mln. eurų

Šaltinis: parengta autorės, remiantis Eurostat, 2020

Pagal naujausius duomenys, Lietuvoje sparčiausiai augo aukštos vertės (high-valued) paslaugų eksportas. Iš viso 2018 metais eksportuota prekių už 28,3 mlrd. eurų iš kurių 14,9% sudarė energetiniai produktai, 47,4% – lietuviškos kilmės prekės ir 37,7% – reeksportuotos prekės, o bendro prekių eksporto augimui didžiausią įtaką darė lietuviškos kilmės prekių eksportas (Lietuvos eksporto apžvalga, 2019). Lietuvos nominalusis metinis prekių ir paslaugų eksporto augimas 2018 metais sudarė 8,7 proc. (2017 m. – 18,6 %). Eksportą didino padidėję gamybos pajėgumai ir anksčiau kilusios investicijos, naujų rinkų atradimas. Labiausiai didėjo lietuviškos kilmės prekių eksportas be mineralinių produktų ir transporto paslaugų eksportas. Lėtesnio augimo, palyginti su 2017 metais, priežastys – nebeaugantis reeksportas Rusijos kryptimi, mažiau didėjusi paklausa bei vangi mineralinių produktų eksporto raida (Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2019). Pagal Eurostat duomenis, 61% Lietuvos eksporto – tai eksportas į ES valstybes nares. Į Latviją – 10%, Lenkiją – 9%, Vokietiją – 8%, o už ES ribų daugiausiai – Rusiją – 13%, JAV – 5% (Europos sąjunga, 2019). Tuo tarpu Latvijoje, 2018 metais užsieninio prekybos apyvarta buvo 8,8% didesnė nei 2017 metais. 2018 metais padidėjo tiek eksporto, tiek importo apimtis. 71,3% viso Latvijos eksporto buvo į ES šalis nares. Iš jų: 16% į Lietuvą, Estiją – 11,5%, Švediją – 7,3%, Vokietiją – 7%. Eksportas už ES ribų sudarė 9,1% į Rusiją (Latvijos centrinis statistikos biuras, 2019). Taigi Latvijos didžiausia eksporto partnerė yra Lietuva. Anot Estijos Statistikos departamento ataskaitos, Estijos prekių ir paslaugų eksportas viršija 90% BVP,

o paslaugos sudaro apie trečdalį viso eksporto. 2018 metais prekių eksportas, palyginti su 2017 m., padidėjo 12%. Mineralinių produktų eksportas buvo pagrindinis prekybos augimo veiksnys 2018 metais. 68% Estijos eksporto – tai eksportas į ES valstybes nares. Į Suomiją – 16%, Švediją – 11%, , Latviją – 10%, o už ES ribų daugiausia eksportuojama į JAV – 6% ir Rusiją – 6% (Estijos statistikos departamentas, 2019). Galima teigti, kad eksportas ir tarptautinė prekyba yra plačiai išvystyta Baltijos šalyse, jos aktyviai prekiauja tarpusavyje, yra pagrindinės užsienio prekybos partnerės.

Kitas nemažiau svarbus veiksnys lyginat Baltijos šalis ir jų patrauklumą TUI yra vidutinis darbo užmokestis šalyse (3 pav.). Darbo jėgos kaina išlieka vienu pagrindiniu gamybos veiksniu. Būtent todėl, siekiant sumažinti gamybos kaštus investuotojams svarbus darbo jėgos apmokestinimas.

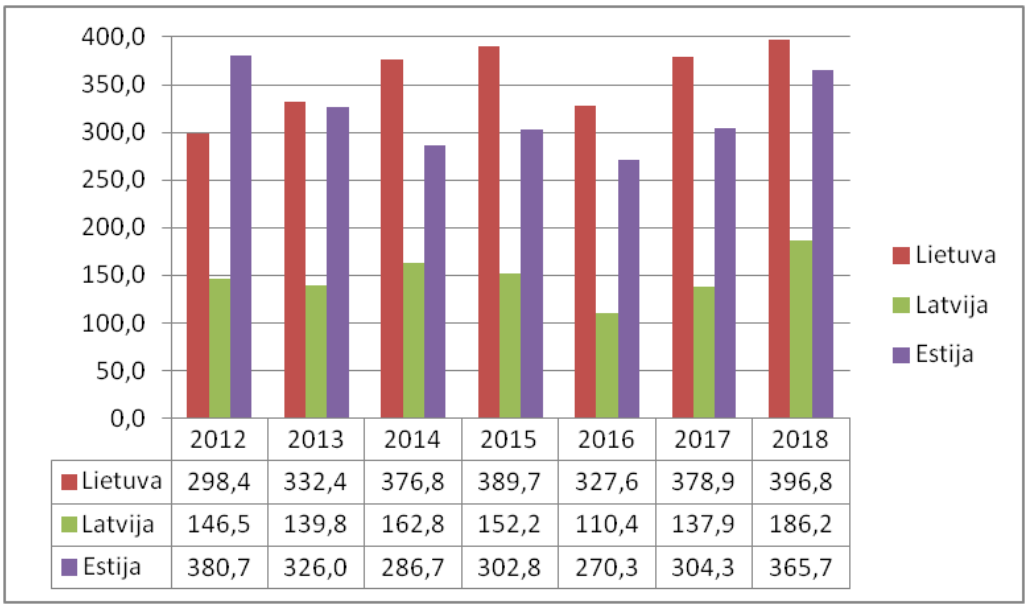
3 pav. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis Baltijos šalyse 2012-2018 m., eurais

Šaltinis: parengta autorės, remiantis Eurostat, 2020

Nuosaikus mėnesinio darbo užmokesčio augimas stebimas 2012 – 2018 metais visuose Baltijos šalyse. Visą darbo dieną dirbantis darbuotojas Latvijoje gauna vidutiniškai 924 eurą, tai yra 8,3 proc. daugiau nei prieš metus. Lietuvoje 2018 metų trečiąjį ketvirtį vidutinis atlyginimas neatskaičius mokesčių buvo 1318 eurų, o Estijoje – 1397 eurai. Svarbu pažymėti, jog nuo 2019 metų pradžios Lietuvoje įsigaliojo mokesčių pasikeitimai. Buvo padidinta minimalioji mėnesinė alga, padidintas valstybės politikų, teisėjų, valstybės pareigūnų, valstybės tarnautojų ir biudžetinių įstaigų darbuotojų pareiginės algos bazinis dydis. Estijoje mokamas didžiausias atlygis tarp nagrinėjamų šalių. Kaip vieną iš priežasčių galima išskirti, jog Estija turi lankstesnę darbo rinkos sistemą, kurią nuolat tobulina. Estijos ekonomikos aktyvumas yra nukreiptas į pažangiausias sritis (žaliąją energijos gamybą, aukštesnės pridėtinės vertės kūrimą ir pan.), kas leidžia šaliai kasmet didinti savo konkurencingumą ir

vis labiau skatinti užsienio investicijas. Estijos statistikos departamento duomenimis, 2018 metais Estijos įmonių, įstaigų ir organizacijų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis buvo 1310 eurai, t. y. 7,4% didesnis nei 2017 metais. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis ir toliau, kaip per pastaruosius 4 metus, buvo didžiausias informacijos ir ryšių bei finansinės ir draudimo veiklos srityse, mažiausias - apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų, nekilnojamojo turto ir kitose paslaugų srityse. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis sumažėjo žemės ūkyje 1,9%, o nekilnojamojo turto veikloje - 0,7% (Statistics Estonia, 2020). Tuo tarpu Latvijoje, palyginti su 2017 metų duomenimis, vidutinis darbo užmokestis padidėjo 84 eurų arba 8,4%, visose ekonominės veiklos srityse. Staigus ir didžiausias padidėjimas (15,9%) buvo sveikatos ir socialinės priežiūros veiklose. Pastebimas augimas taip pat užfiksuotas sektoriuose, kuriuose vidutinis darbo užmokestis yra palyginti mažas: apgyvendinimo, sandėliavimo, transportavimo ir maisto paslaugų veiklos padidėjo 11,8%. Taigi vidutinis darbo užmokestis palaipsniui didėjo visose Baltijos šalyse, sparčiausiais tempais – Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje šiek tiek lėčiau.

Mokslinių tyrimų ir technologijų plėtros (MTTP) skatinimas yra dar vienas reikšmingas makroekonominis veiksnys skatinantis šalies ekonomikos augimą. Kaip teigia Sunde (2017), TUI prisideda prie ekonomikos augimo tik tada, kai šalies ekonomika turi pakankamą sugebėjimą įsisavinti pažangiąsias technologijas. Šalies plėtros ir pažangos technologijų srityse rodikliu galima įvardyti skirtas lėšas mokslinei veiklai. Paveiksle nr. 4 pateikti Baltijos šalių išlaidų MTTP kiekiai.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Lietuva	298,4	332,4	376,8	389,7	327,6	378,9	396,8
Latvija	146,5	139,8	162,8	152,2	110,4	137,9	186,2
Estija	380,7	326,0	286,7	302,8	270,3	304,3	365,7

4 pav. Išlaidos MTTP Baltijos šalyse 2012-2018 m., mln, eurų

Šaltinis: parengta autorės, remiantis Eurostat, 2020

Lietuvoje, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) darbams 2018 metais buvo skirta 396,8 mln. eurų. Išlaidos MTTP, palyginti su 2017 m., padidėjo 17,9 mln. eurų, arba 4,7%. 2018 metais išlaidų MTTP santykis su bendruoju vidaus produktu (BVP) sudarė 0,88% (2017 m. – 0,90%). Aukštojo mokslo ir valdžios sektoriuose šis santykis buvo 0,55% (2017 m. – 0,57%), verslo sektoriuje – 0,33% (2017 m. – 0,33%) (Lietuvos statistikos departamentas, 2019). Estijoje išlaidos MTTP 2012–2018 metų laikotarpiu didėjo ir mažėjo. Pokyčius lėmė vienkartinės, didelės apimties investicijos po kurių sekančių metų rodikliai mažėjo dėl tokių naujų investicijų nebuvimo. Mažos šalies ekonomikai būdinga, kad vienkartinės investicijos, ypač jei joms netaikomos lygiavertės investicijos vėlesniais metais, gali turėti didelę įtaką statistiniams rodikliams. Latvijoje pastebimas ryškus MTTP išlaidų sumažėjimas 2016 metais, net 29,59%. Remiantis Eurostat duomenimis, Latvija išleidžia 0,51% savo BVP Moksliniams tyrimams ir eksperimentiniai plėtrai, kuris yra antras mažiausias indeksas tarp ES valstybių narių (Eurostat, 2019). Analizuojant bendrą analizuojamo laikotarpio tendenciją, Latvijos nuosmukis buvo 0,4 procentinio punkto (nuo 0,55% iki 0,51% nuo BVP). Lėšų paskirstymas Lietuvoje padidėjo 0,8 procentinio punkto (nuo 0,8% iki 0,88% nuo BVP), o Estijos išlaidos padidėjo 0,22 procentinio punkto nuo 1,07% iki 1,29% nuo BVP.

Pastaraisiais metais išlaidoms moksliniams tyrimams ir plėtrai Baltijos šalyse buvo skiriama ypač daug dėmesio. Viena iš priežasčių yra „Europa 2020“ konkurencingumo tikslas - iki 2020 metų padidinti MTTP išlaidų dalį iki 3% bendrojo vidaus produkto (BVP). Tačiau šis tikslas taip ir nebuvo pasiektas. 2017 metais Lietuvos Respublika šiems tikslams skyrė 372 milijonus eurų, kas sudaro apie 0,88 procento bendrojo vidaus produkto (BVP). Latvijoje šis rodiklis siekė 138 milijonus eurų (0,51 procento BVP), o Estijoje — 304 milijonus eurų (1,29 procento BVP).

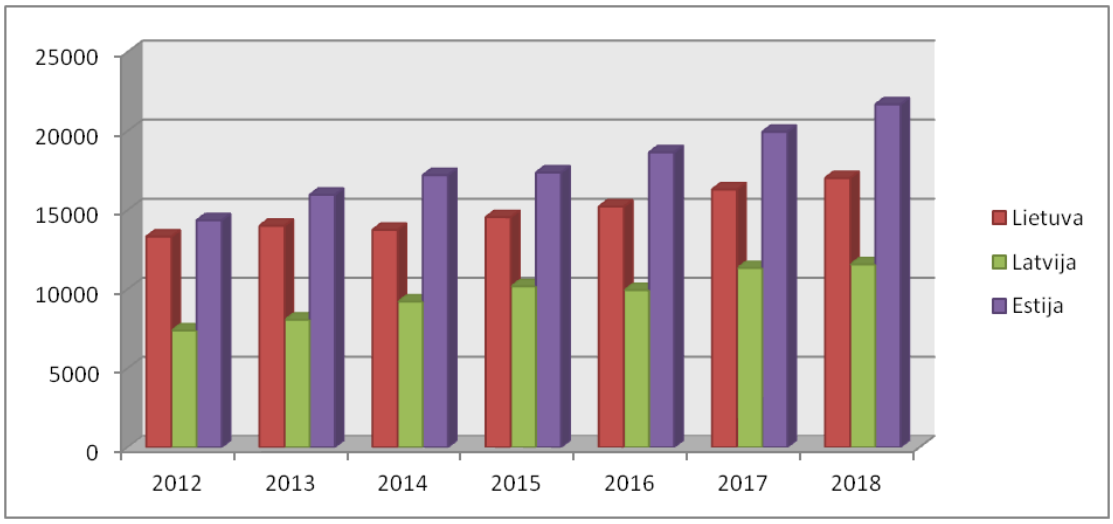
Apibendrinus, analizuojamu laikotarpiu, pagrindiniai makroekonominiai Baltijos šalių rodikliai – gyventojų skaičius, BVP vienam gyventojui, eksportas, vidutinis darbo užmokestis ir išlaidos moksliniams tyrimams ir technologinei plėtrai – gerėjo. Lietuva pasižymėjo didžiausiais eksporto ir išlaidų MTTP kiekiais, Estija – labiausiai augančiu BVP ir darbo užmokesčiu, o Latvijoje nagrinėjamu laikotarpiu, taip pat didėjo BVP vienam gyventojui, darbo užmokestis ir išlaidos mokslinei plėtrai, tačiau augimo tempai buvo lėčiausi tarp nagrinėjamų šalių. Būtent šie rodikliai bus naudojami tiriamojoje darbo dalyje, siekiant įvertinti Baltijos šalių TUI apimtys labiausiai apsprendžiančius veiksnius. Toliau šiame skyriuje bus nagrinėjami pagrindiniai TUI rodikliai bei šalių pozicijos ir apibrėžta teisinė šalių aplinka reglamentuojant tiesiogines užsienio investicijas.

2.3 Tiesioginių užsienio investicijų Baltijos šalyse apimtys ir dinamika

Siekiant kuo plačiau ir nuodugniau išanalizuoti Baltijos valstybių TUI apimtys ir dinamiką, palyginimui buvo pasirinkti šie TUI rodikliai: a) TUI apimtys; b) TUI santykis su BVP; c) TUI vienam šalies gyventojui; d) TUI intensyvumo indeksas. Šiame rašto darbo poskyryje bus aprašomi bei vertinami visi ankščiau paminėti rodikliai, bei atliktas palyginimas tarp Baltijos šalių rezultatų. Siekiant kuo tiksliau atspindėti kurios šalys yra patrauklesnės pritraukiant užsienio investicijas bus pateikiami santykiniai investicijų kiekiai išreikšti procentais nuo BVP bei TUI tenkančios vienam gyventojui, kadangi vertinant sukauptas TUI absoliučiomis vertėmis nėra parodomas realus valstybės patrauklumas investicijoms, nėra atsižvelgiama į tokius veiksnius kaip šalies gyventojų skaičius ar ekonomikos dydis išreikštas BVP.

TUI apimtys

Kadangi šis rodiklis atspindi bendrą į valstybę įplaukusių TUI kiekį, todėl dėl skirtingų valstybių ekonomikų dydžių būtų netikslinga lyginti vienos valstybės TUI apimčių su kitų valstybių TUI apimtimis. Tačiau siekiant kuo detaliau apibūdinti Baltijos šalis ir turint omenyje, jog Baltijos šalys yra gana panašios savo ekonomikos dydžiais siekiant išskirti skirtumus pritraukiamų TUI apimčių šis rodiklis pasirinktas analizei.

5 pav. TUI Baltijos šalyse laikotarpio pabaigoje, 2012-2018 m., mln eurų

Šaltinis: parengta autorės, remiantis Eurostat, 2020

Remiantis pateiktais duomenimis galima teigti, kad pagal TUI apimtys 2012 – 2018 metais pirmavo Estija ir 2018 metais pasiekė 21,6 mlrd. eurų ribą (5 pav.). TUI Estijoje nuo 2012 iki 2018

metų sudarė vidutiniškai 17,8 mlrd. eurų. Lietuvoje taip pat nuo 2014 metų TUI apimtys augo ir sudarė vidutiniškai 14,8 mlrd. eurų. Svarbu akcentuoti, jog Lietuvoje 2016 metais po 2015 metų euro įvedimo šiek tiek sulėtėjo TUI augimo tempai. Šiam lėtesniam tempui galėjo turėti įtakos verslo vidinėse struktūrose sunkesnis persiorientavimas į euro valiutą bei atsiradę prekybiniai nesklandumai vidaus rinkoje. Tačiau Lietuvai įsitvirtinus ir tapus stabilia euro sistemos dalimi, į valstybę pakrypo didesni investicijų srautai, kurie ir toliau augo. Latvijoje taip pat TUI apimtys lėtais tempais augo visu laikotarpiu. Latvijoje nuo pat įstojimo į ES, TUI srautai sparčiai didėjo, o 2018 metais pasiekė aukščiausią tašką 11,5 mlrd. eurų. Pagrindiniai veiksniai, skatinantys TUI srautus, buvo naujos rinkos galimybės užsienio investuotojams, stabili pinigų politika, palanki Latvijos geografinė padėtis tarp ES ir NVS šalių bei gerai išvystyta infrastruktūra. Po to, kai šalis smarkiai nukentėjo nuo pasaulinės finansų krizės, Latvija įgyvendino plataus masto įvairias taupymo priemones. Todėl Latvijos ekonomika auga, užsienio investuotojų pasitikėjimas ir TUI įplaukos vėl palaipsniui didėja. Taigi, nagrinėjamu laikotarpiu TUI apimtys palaipsniui augo visose Baltijos šalyse, sparčiausiai – Estijoje, o lėčiausiai Latvijoje.

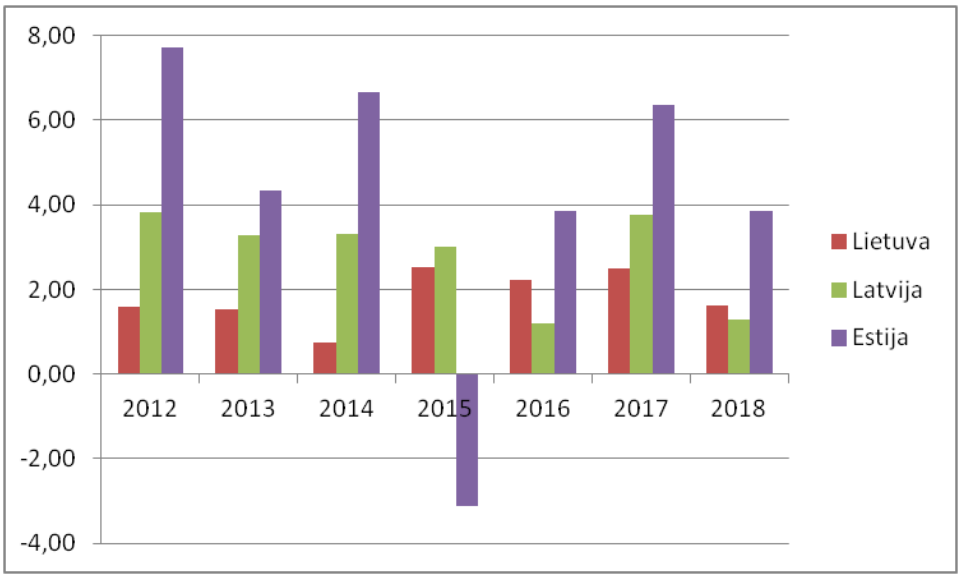
Svarbu akcentuoti kurios šalys daugiausia investavo į kiekvieną iš Baltijos šalių, bei į kokius ekonominius sektorius, kad būtų galima išskirti stipriąsias šalių puses. Taigi į Lietuvą, 2018 metais daugiausia investicijų įplaukė iš Liuksemburgo (143,7 mln. eurų), Švedijos (126,1 mln. eurų) ir Lenkijos (121 mln. eurų). Didžiausi neigiami investicijų srautai buvo iš Honkongo (- 46,4 mln. eurų) ir Australijos (- 34,8 mln. eurų). Veiklos atžvilgiu Lietuvai geriausiai pavyko pritraukti gamybos investicijų, didžiausios investicijų įplaukos buvo nukreiptos būtent į gamybos įmones (212 mln. eurų) ir įmones, užsiimančias finansine ir draudimo veikla (141 mln. eurų), o didžiausi neigiami srautai buvo nukreipti į įmones, užsiimančias profesine, moksline ir technine veikla (- 18,2 mln. eurų) (Lietuvos bankas, 2020).

Kaip susiklostė istoriškai, didžioji dalis Latvijos TUI srautų gaunama iš kaimyninių Baltijos jūros regiono šalių ir kitų ES valstybių narių. Didžiausios investicijų sumos 2018 metais buvo iš Švedijos – 15% visų TUI Latvijos ekonomikoje. 2018 metais ES valstybių TUI sudarė 77% visų sukauptų TUI Latvijoje. Nors ir Latvijos TUI įplaukos apima įvairius ekonomikos sektorius, didžiausia TUI dalis tenka paslaugomų sektoriui. TUI, padalyta pagal sektorius, rodo, kad didžiąją investicijų dalį sudaro finansinis tarpininkavimas (23%). Kitos didžiausios užsienio investicijų apimtys buvo sukauptos nekilnojamojo turto sferoje (16%), prekyboje (15%) ir gamyboje (12%). Daugelis tarptautinių bendrovių pradėjo veiklą Latvijoje 2015 – 2018 metais, įskaitant šias visame pasaulyje paplitusias įmones kaip Coca-Cola, Bucher Schoerling, Schneider Electric, Tieto, Cytec, JELD-WEN, Circle K

Latvia, Generex Biotechnology, Cemex, Brabantia ir kiti, nusprendė pasinaudoti Latvijos konkurenciniais pranašumais (Bank of Latvia, 2020).

Didžioji dalis TUI Estijoje yra sutelkta finansinėje ir draudimo veikloje (28,6%), nekilnojamojo turto (17,7%) ir apdirbamosios gamybos sektoriuose (13,1%). Pagrindinės investuojančios šalys yra Švedija (27,7%), Suomija (22,3%), Nyderlandai (7,7%) ir Lietuva (4,5%). Pagal veiklas didžiausi srautai teko profesinės, mokslinės ir techninės veiklos (112,9 mln. eurų), prekybos, transporto priemonių ir motociklų remonto (107,6 mln. eurų) įmonėms, o didžiausi neigiami srautai užfiksuoti apdirbamosios gamybos įmonėse (–86,8 mln. eurų) (Bank of Estonia, 2020).

TUI santykis su BVP

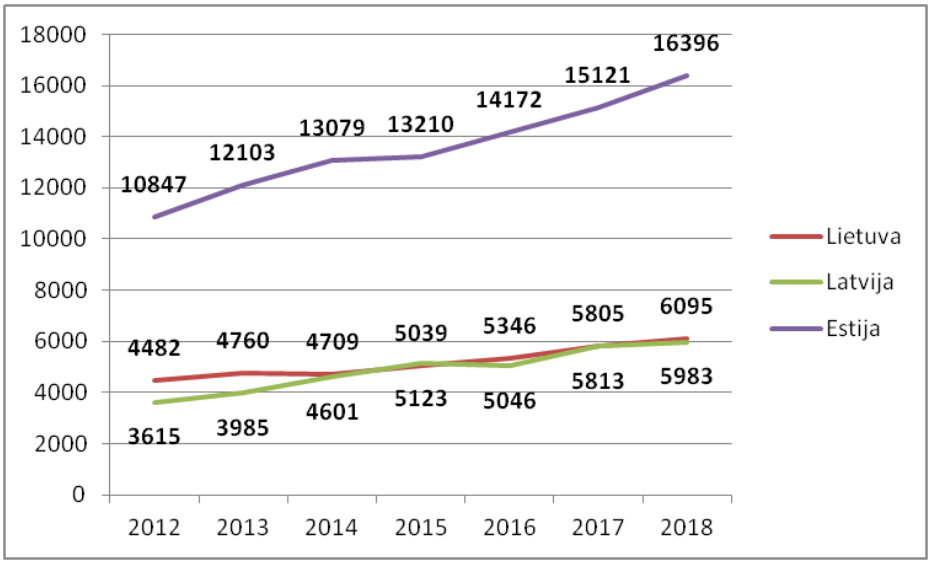
6 pav. TUI Baltijos šalyse 2012-2018 m., grynosios įplaukos, (proc. nuo BVP)

Šaltinis: parengta autorės, remiantis Eurostat, 2020

Iš paveikslo nr. 6 matome, jog TUI santykis su BVP Baltijos šalyse kito netolygiai. Visose šalyse šis rodiklis ir didėjo ir mažėjo. Estijoje šis santykis 2015 metais buvo neigiamu (-3,1), tais susiję su BVP augimo tempo sumažėjimu, kuris 2015 metais buvo mažiausias per šešerius metus. Lietuvoje žemiausia reikšmė pastebima 2014 metais, kadangi lyginant su 2013 metais TUI srautai sumažėjo 2,2 karto. Investicinė veikla Latvijoje yra gana nedidelė, o investicijų indėlis į BVP augimą yra nereikšmingas. 2016 metais investicijos sudarė 18,3% BVP, tai yra mažiausia suma nuo 2000 metų. Kita vertus, pastaraisiais metais (2012–2018 m.) investicijos vidutiniškai sudarė 22% BVP, o tai yra beveik dvylika procentinių punktų mažiau nei sparčios plėtros metais (2005–2007). Jei šios tendencijos pasiliks ir ateityje, tai gali sumažinti Latvijos gamybos pajėgumus ir konkurencingumą pasaulinėje

rinkoje. Žemą investicijų lygį ir silpną dinamiką daugiausia įtakoja silpnas skolinimas, santykinai maža paklausa, santykinai didelis privačių ir valstybės skolų lygis bei netikrumas, susijęs su ekonomine ir politine padėtimi išorės aplinkoje (Jekabsone, Skribane, 2017).

TUI vienam šalies gyventojui (angl. FDI per capita)

7 pav. TUI Baltijos šalyse 2012-2018 m., tenkančios vienam gyventojui, laikotarpio pabaigoje, eurais

Šaltinis: parengta autorės, remiantis Eurostat, 2020

Šis rodiklis dažniausiai nagrinėjamas siekiant tarpusavyje palyginti valstybes, kurios skiriasi, dydžiu, ekonomikos išsivystymo lygiu ir panašiai. Rodiklis skaičiuojamas visą įplaukiančių į valstybę TUI apimtį tam tikru konkrečiu laikotarpiu padalinant iš valstybės gyventojų skaičiaus tuo pačiu laikotarpiu. Rodiklis parodo, kiek TUI atitenka vienam gyventojui. Didesnis TUI kiekis, atitenkantis vienam gyventojui, rodo, kad valstybėje atsižvelgiant į populiaciją, pritraukiama daugiau investicijų ir jų pritraukimui skiriamas didesnis dėmesys. Kaip keitėsi TUI vienam gyventojui 2012-2018 metų laikotarpiu Baltijos šalyse pavaizduota paveiksle nr. 7. Proporcingai augant TUI, per nagrinėjama laikotarpį, išaugo ir TUI vienam gyventojui. Matomas labai stiprus šio rodiklio atotrūkis tarp Lietuvos su Latvija ir Estijos. Estijoje padėtis daug geresnė, ir pagal sukauptąsias TUI, tenkančias vienam gyventojui, Lietuva ir Latvija stipriai atsilieka nuo Estijos, ir yra aiški pagrindinė to priežastis – užsienio investuotojų atėjimas į Estiją nuo pat privatizacijos pradžios po nepriklausomybės. Ankstyvas užsienio įmonių steigimasis Estijoje skatino ir tolimesnes investicijas, kai tu tarpu Lietuvoje po nepriklausomybės atgavimo buvo įvesta daug apribojimų užsienio investuotojams dalyvauti privatizacijos procesuose (Tiesioginių užsienio investicijų apžvalga, 2017). Estija pagal TUI vienam

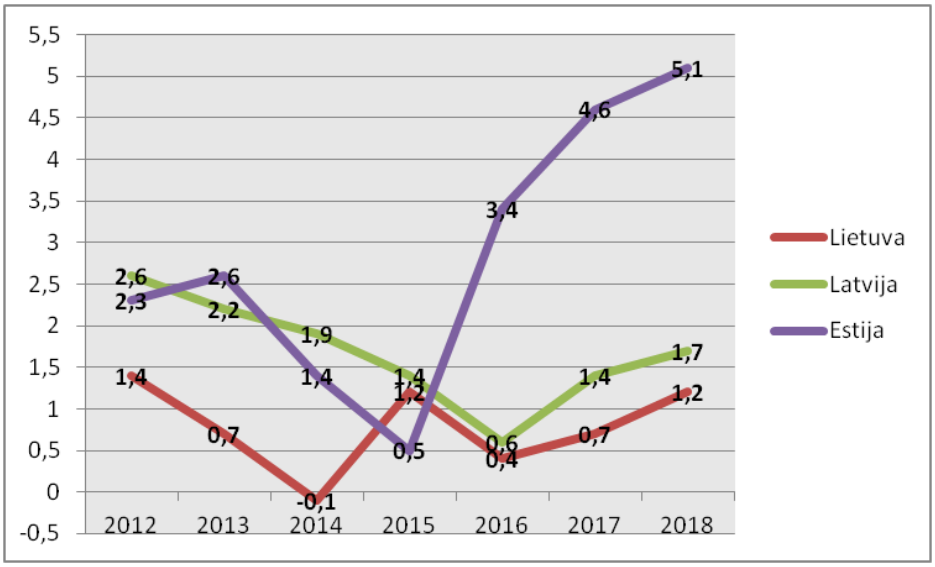
gyventojui yra pirmaujanti net tik tarp Baltijos šalių, bet ir tarp Rytų ir Centrinės Europos šalių. Tuo tarpu, Lietuvoje TUI vienam gyventojui rodiklis keitėsi labai nežymiai, tačiau analizuojant pateiktų metų tendencijas galima pastebėti, jog, lyginant 2016 ir 2017 metus, TUI vienam gyventojui teko 459 eurų daugiau ir tai didžiausias pokytis per dešimtmetį.

TUI intensyvumo indeksas (angl. FDI intensity index)

Indeksas parodo įplaukiančių į valstybę ir išplaukiančių iš jos TUI srautų intensyvumą. Šis indeksas išreiškiamas procentine išraiška ir matuoja investicijų integracijos į tarptautinę ekonomiką intensyvumą. Pagal šį rodiklį galima palyginti TUI srautų intensyvumą ir tarp ne panašaus dydžio ekonomikų valstybių, kadangi rodiklis skaičiuojamas atsižvelgiant į konkrečios valstybės BVP. Žemiau pateikiama TUI intensyvumo indekso skaičiavimo formulė:

$$FDI\ intensity\ index = \frac{(FDI_{inward\ flows} + FDI_{outward\ flows})/2}{GDP} x\ 100\ \% \quad (1)$$

Iš aukščiau pateiktos formulės, matyti jog TUI intensyvumo indeksas apskaičiuojamas kaip vidutinis tiesioginių užsienio investicijų (TUI) srautas (apima įplaukiančius ir išplaukiančius TUI), padalytas iš bendrojo vidaus produkto (BVP). Duomenys išreiškiami procentais nuo BVP, siekiant pašalinti duomenis teikiančių šalių ekonomikos dydžio skirtumus. Baltijos šalių TUI intensyvumo indeksas 2012 - 2018 metais pateiktas 8 pav.

8 pav. TUI intensyvumo indeksas Baltijos šalyse 2012-2018 m., proc.

Šaltinis: parengta autorės, remiantis Eurostat, 2020

Pagal TUI intensyvumo indeksą 2012 – 2018 metais pirmauja Estija. Šis rodiklis ženkliai padidėjo 2015 – 2018 metais. Didžiausia indekso reikšmė siekė 5,1% 2018 metais Estijoje, tuo tarpu viso nagrinėjamo laikotarpio metu tik 2014 metais Lietuvos rodiklis buvo neigiamas, kas reiškia jog tais metais TUI srautai buvo neigiami. Latvijos TUI intensyvumo indeksas nuo 2012 iki 2016 metų kasmet mažėjo, atitinkamai nuo 2,6% iki 0,6%. TUI srautai bei jų intensyvumas yra labai svarbus rodiklis vertinant TUI, kadangi būtent nuo to, kaip greitai sugebama pritraukti naujų investicijų ar investuoti į užsienio valstybes, priklauso TUI panaudojimo efektyvumas. Jei TUI intensyvumo indeksas padidėja per tam tikrą laikotarpį, laikoma, kad valstybė tampa labiau integruota į tarptautinę pasaulio ekonomiką.

Taigi apibendrinus analizuojamus TUI rodiklius Baltijos šalyse galima daryti išvadas, jog Estija yra patraukliausia užsienio investuotojams Baltijos šalis. Estija per analizuojamą laikotarpį pritraukė daugiausiai investicijų, nors BVP santykis su TUI kito labai netolygiai, būtent Estijoje TUI tenkančios vienam gyventojui buvo didžiausios nuo pat 2012 metų ir kasmet didėjo. Taip pat svarbu pažymėti kad TUI intensyvumo indeksas Estijoje nuo 2015 iki 2018 metų padidėjo net 10,2 karto, kas reiškia kad pritrauktos TUI panaudojamos itin efektyviai būtent Estijoje. Tuo tarpu Lietuvoje TUI apimtys taip pat didėjo ir kiekvienais metais augo vidutiniškai 4,6 %, Latvijoje augo didesniais tempais ir kasmet vidutiniškai 7,5 %. Lyginant šalis pagal TUI vienam gyventojui ženkliai išsiskiria Estija kadangi ten šis rodiklis nagrinėjamais metais net 2 – 3 kartus didesnis nei Lietuvoje ar Latvijoje. Į Baltijos šalis daugiausia investavo kaimyninės šalys ir populiariausi sektoriai Lietuvoje – gamybos, Latvijoje ir Estijoje – paslaugų.

2.4 Investicinės veiklos valstybinio reguliavimo normos

Baltijos šalių investicinę aplinką sudaro daugelis priemonių ir veiksnių. Vieni jų suteikia patrauklumo investiciniam klimatui, kiti – sulaiko nuo sprendimo investuoti. Manoma, kad šie veiksniai yra svarbūs formuojant užsienio kapitalo skatinimo priemones, kurių kryptingas valdymas gali padidinti arba sumažinti tiesioginių užsienio investicijų apimtis. Šiame poskyriuje yra analizuojamas teisinis tiesioginių užsienio investicijų reglamentavimas, TUI didėjimą skatinantys ir ribojantys veiksniai kiekvienoje Baltijos šalyse.

Valstybės pasirinkta užsienio kapitalo intensyvinimo politika, taikomos priemonės tarptautinėms kompanijoms sudaro sąlygas, naudojant vietinę darbo jėgą, žemę ir kapitalą, integruotis į vietinę rinką, plėsti gamybą (Ginevičius, Šimelytė, 2011). „Doing Business" reitingas yra Pasaulio banko kasmet

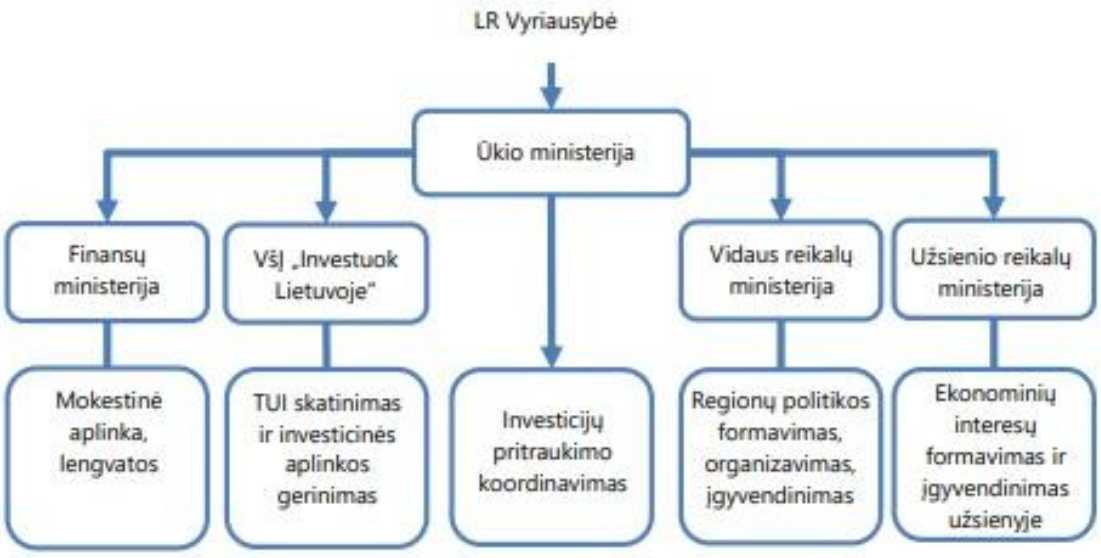
sudaromas ir skelbiamas reitingas, kuriame yra įvertinamos verslo sąlygos atskirose valstybėse ir institucinių veiksnių įtaką šioms sąlygoms. Šis reitingas itin patogus siekiant tarpusavyje palyginti šalis ir jų investicines aplinkas, kadangi apima įvairius rodiklius susijusius su investavimu.

4 lentelė. Baltijos šalių reitingas pagal „Doing Business“ ir atskirus jo rodiklius 2019 ir 2018 m.

Valstybė	„Doing Business“ reitingas	Verslo steigimas	Nuosavybės registravimas	Investuotojų apsauga	Mokesčiai	Užsienio prekybos sąlygos
Lietuva	11 (14)	34 (31)	4 (7)	37 (38)	18 (18)	19 (19)
Latvija	19 (19)	26 (24)	25 (25)	45 (51)	16 (13)	28 (26)
Estija	18 (16)	14 (15)	6 (6)	79 (83)	12 (14)	17 (17)

Šaltinis: parengta autorės pagal “Doing Business” reitingą

4 lentelėje pateikti 2019 ir 2018 metų (skliausteliuose) Baltijos šalių „Doing Business“ reitingai, sudaromi Pasaulio banko organizacijos. Matome, kad pagal bendrą reitingą, Lietuva pakilo 3 pozicijomis, Estija – 2, o Latvija išliko toje pačioje – 19 vietoje (iš visų 190 reitinge dalyvaujančių šalių). Bendrai rezultatai gana aukšti, visos trys šalys įeina į reitingo dvidešimtuką, tačiau Baltijos šalims sunkiausia su investuotojų apsaugos rodikliu, nepaisant to jog šalys išlieka patrauklios investuotojams ir TUI srautai vis didėja. Verslo steigimo atžvilgiu, Baltijos šalys gana pažengusios. Estijoje kad pradėti verslą tereikia 3 procedūrų, Latvijoje – 4, Lietuvoje taip pat 4. Būtent į šias sąlygas pirmiausia atkreipia dėmesį investuotojai prieš nuspręsdami imtis investicinių veiklų. Lietuva palengvino verslo įkūrimą ir mokesčių mokėjimą įdiegdama elektroninę PVM ir socialinio draudimo įmokų pildymo ir mokėjimo sistemą. Tačiau, buvo padidintas aplinkos mokestis, kuris taip pat aktualus investuotojams. Latvija nuosavybės perleidimą padarė mažiau skaidriu neskelbdama statistinių duomenų apie ginčų dėl žemės sklypų skaičių 2017 metais, todėl verslo steigimas ir mokesčiai tapo sunkiau įgyvendinami. Tuo tarpu Lietuva sustiprino investuotojų apsaugą didindama įmonių skaidrumą. Estija pasižymi santykinai geresne institucine aplinka, verslas turi prieinamesnes bankų paslaugas ir joms yra lengviau pritraukti skolą ir kapitalą Estijoje; finansų rinkose ji užima 22 vietą, palyginti su Latvijos ir Lietuvos atitinkamai 52 ir 60. Kita vertus, Estija atsilieka nuo Latvijos tuo, kiek bankroto įstatymai gina skolininkų ir kreditorių teises.

9 pav. Lietuvos valstybinio sektoriaus TUI pritraukimo sistemos dalyviai ir jų funkcijos

Šaltinis: Valstybės kontrolė, pagal teisės aktus

Pavaldumu bei koordinaciniais ryšiais susieti valstybinio sektoriaus dalyviai, veikiantys Lietuvos TUI pritraukimo srityje (9 pav.), veikia pagal viešojo administravimo principus, o jų veiklą reglamentuoja specialūs dokumentai. Siekiant kuo didesnės pažangos TUI pritraukimo srityje, valstybinis sektorius veikia kartu su ministerijomis ir kitomis įstaigomis, jų veikla yra padalinta ir atsakomybės apibrėžtos atskirai pagal kiekvieno subjekto veiklos funkcijas. Svarbu pažymėti, kad instituciniai veiksniai lemia ne tik tai, ar investuotojas pasirenka investuoti valstybėje, bet konkrečią valstybės vietą (regioną, savivaldybę), kurioje jam palankiausia ir naudingiausia tai daryti (Valstybinio audito ataskaita, 2017). Taigi nustačius ministerijų ir įstaigų atliekamas veiklas ir atsakomybių sritis galima išskirti jų valdomas ir tiesiogiai taikomas priemones TUI pritraukimui:

- Ūkio ministerija teikia didžiausią finansinę paramą investicijų plėtrai bei steigia pramoninius parkus ir LEZ;
- Všį „Investuok Lietuvoje“ valdomos tiesioginės TUI pritraukimo priemonės apima užsienio investuotojų pritraukimą;
- Vidaus reikalų ministerija atsakinga už regionų plėtrą ir investicijų į juos pritraukimą, bei institucijų atsakingų už veiklos ir investicijų pritraukimą regionuose koordinavimą, o taip pat investicijų skatinimą į regionus ES paramos lėšomis;

- Finansų ministerijos valdomos priemonės, turinčios įtakos TUI pritraukimui yra išimtinai investuotojams taikomų lengvatų skyrimas, bei savivaldybių skatinimas pritraukti investuotojus, perskirstant savivaldybių biudžetų pajamas.

Anot Valstybinio audito ataskaitos (2017), valstybinio sektoriaus institucijos ne visais atvejais tinkamai įgyvendina joms priskirtas funkcijas susijusias su TUI pritraukimu, jų veikla dažnai nepakankamai koordinuojama, stinga bendradarbiavimo. Tai apsunkina valstybei ir regionams svarbiausių sprendimų priėmimą. Taigi Lietuvoje investicinė veikla yra reguliuojama daugiausia vyriausybės – ministerijų padedant tiesioginių užsienio investicijų plėtros agentūros "Investuok Lietuvoje".

Latvijoje TUI veiklą koordinuoja ir reguliuoja ryšius tarp valstybės ir investuotojų Latvijos investicijų ir plėtros agentūra. Anot LIAA - Latvijos investicijų ir plėtros agentūros, Latvija, kaip maža šalis šiandienos globalizuotame pasaulyje, pripažįsta užsienio investicijų pritraukimo svarbą siekiant išlaikyti ekonominę plėtrą šalyje. Latvija, kaip klestinti demokratijos šalis, nuolat vykdė liberalią ekonominę politiką ir palankiai vertina investicijas, kuriomis skatinami su laisvomis rinkomis susiję principai ir nauda. Pagal Pasaulio banko kasmetinę ataskaita "Doing Business 2019" Latvija užėmė 19 poziciją iš 190 pasaulio šalių, pagal lengvumą užsiimti verslu kriterijų. Pastaraisiais metais Latvija pagerino savo poziciją ir pokyčiai įvyko dėl geresnės prieigos prie kredito informacijos ir reformų, dėl kurių mokesčių mokėjimas šalyje tapo lengvesnis. Būtent dėl didesnio patrauklumo investuotojams ir siekiant išlaikyti ekonominę plėtrą Latvijoje, kas tapo ypač aktualu po ekonominės krizės per kurią Latvija patyrė ypač daug nuostolių ir didžiausią ekonominį smukimą Baltijos šalyse, šalis nuolat keičia įstatymus bei stengiasi supaprastinti biurokratiją investuotojų atžvilgiu. Latvijos vyriausybė ir vietos valdžios institucijos nuolat dirba, kad supaprastintų verslo Latvijoje procedūras ir palengvintų užsienio investuotojų atėjimą į šalį. Pavyzdžiui, naujos įmonės įkūrimo ir registravimo procedūros gali būti įgyvendintos per vieną dieną.

Latvijos vyriausybė sukūrė ir įgyvendino „POLARIS" sistemą – nacionalinę strategiją, leidžiančią bendrauti, bendradarbiauti ir vykdyti užduotis tarp suinteresuotųjų šalių – pramonės, vyriausybės ir mokslininkų – dalyvaujančių sėkmingame investiciniame procese. Latvijos vyriausybė pripažįsta, kad aktyvus išrinktų pareigūnų ir tarptautinių investuotojų dialogas yra gyvybiškai svarbus ir tęstinis procesas. „POLIARIS" proceso metu Latvijai itin svarbūs investiciniai projektai gali gauti valstybės didesnės paramos, bei prireikus didesnį administravimą iš vyriausybės investicijų koordinavimo tarybos, kuriai vadovauja ministras pirmininkas. Taryba vadovauja, padeda spręsti svarbius klausimus, jei tokių kyla atskiriems investuotojams. LIAA – Latvijos investicijų ir plėtros

agentūra veikia kaip Tarybos sekretoriatas. Pagrindiniai investavimo klausimai taip pat reguliariai iškeliami šalies vyriausybėje per Užsienio investuotojų tarybą Latvijoje ar įvairius prekybos rūmus, mažiau formaliai, prieigą prie atskirų pareigūnų ir sprendimus priimančių asmenų. Taigi pagrinde, Latvijoje investicijų teisinę aplinką reguliuoja vyriausybė kartu su Latvijos investicijų ir plėtros agentūra.

Estijos investicijų agentūra (EIA), priklausanti „Enterprise Estonia“, yra vyriausybinė agentūra, skatinanti užsienio investicijas Estijoje ir padedanti tarptautinėms bendrovėms rasti verslo galimybes Estijoje. EIA siūlo verslo konsultavimo paslaugas nemokamai. Agentūros tikslas - didinti informuotumą apie verslo galimybes Estijoje ir skatinti Estijos, kaip patrauklios šalies, įvaizdį (Invest in Estonia, 2020). Estija pasižymi tuo, jog jau nuo 2000 metų jos vyriausybė vykdė kryptingą investicijų pritraukimo politiką ir iki šiol, ji yra patraukliausia Baltijos šalis užsienio investuotojams, kadangi pirmauja pagal pritraukiamų investicijų apimtys ir ekonominio atvirumo indeksą. Kalbant apie investicijas, prekybą, vyriausybės įsikišimą ir nuosavybės teises, Estija sukūrė politiką, kuri yra viena liberaliausių Europoje (Stankevičienė, Lakštutienė, 2013). Šalies verslo aplinka yra labai panaši į JAV. Estijos vyriausybė, būdama Europos Sąjungos nare, vykdo liberalią politiką, siekdama pritraukti investicijas ir į eksportą orientuotas įmones. Estijos ekonominės strategijos pagrindas grindžiamas palankių sąlygų tiesioginėms užsienio investicijoms sudarymu ir atvirumu užsienio prekybai. Bendrovių apmokestinimo lygis yra ganėtinai žemas, palyginti su kitomis Europos šalimis, o tai yra viena stipriausių Estijos pusių. Be to, vyriausybė nusprendė 2015 – 2020 metų laikotarpiu daugiausiai dėmesio skirti verslumui ir siekia sukurti labai konkurencingą aplinką, kurioje būtų lengva kurti ir plėtoti verslą. Pasaulio ekonomikos forumo duomenimis, Estija, gindama privačios nuosavybės teises (tiek realią, tiek intelektualinę) ir teisminį veiksmingumą (bei tolygų privačių sutarčių vykdymą), yra 23 pozicijoje iš 138 šalių (palyginimui, Latvija – 64 ir Lietuva – 51). Estija taip pat geriau vertina prieigą prie apmokytos ir kvalifikuotos darbo jėgos bei sugebėjimo mokyti ar pritraukti bei išlaikyti talentus. Tai taip pat didesnis studentų skaičius universitetuose – 73%, palyginti su 67% Latvijos ir 69% Lietuvos, o apklaustų vadovų manymu, darbuotojų atlyginimas yra labiau susijęs su Estijos produktyvumu nei jos kolegų Baltijos šalių. Taigi Estija pasižymi lanksčiausia mokesčių sistema, bei technologine pažanga.

Nemažai svarbus išlieka mokesčių reguliavimas, susijęs su investicinėmis veiklomis. Kiekvienoje šalyje dažnai yra numatomos mokesčių lengvatos investuotojams iš užsienio. Tai daroma norint nukreipti TUI srautus į konkrečius regionus ar prioritetines ekonomikos sritis. Lentelėje numeris 5 yra pateikti svarbiausi mokesčiai Baltijos šalyse, kurie gali daryti įtaką investavimo aplinkoms.

5 lentelė. Pagrindiniai mokesčių dydžiai Baltijos šalyse

	Lietuva	Latvija	Estija
PVM mokestis	21%	21 % arba 12 %	20% arba 9%
Socialiniai mokesčiai	33,7%	33,09% (24,09% darbdaviui + 9% darbuotojui) Savarankiškai dirbantiems asmenims (28,17%)	31% (20% socialinio draudimo ir 11% sveikatos draudimo)
Gyventojų pajamų mokestis	20% arba 27%	20%, 23% arba 31,4%	21%
Pelno mokestis (nepaskirstyto pelno)	15%	0%	0%
Paskirstyto pelno mokestis	15%	20%	20% (14% kai dividendai mokami juridiniams asmenims)

Šaltinis: parengta autorės, remiantis Baltic-legal.com

Anot EBPO, Estija pasižymi konkurencingiausiu mokesčių kodeksu, o vyriausybė yra įsipareigojusi išlaikyti aukštą investicinio lygio kredito reitingą, Estija siūlo tikrą tvarų finansinį patrauklumą. Pelno mokestis nėra skaičiuojamas nuo nepaskirstyto ar reinvestuoto pelno. Tai reiškia, kad Estijos bendrovės rezidentės ir užsienio subjektų nuolatinės buveinės (įskaitant filialus) yra apmokestinamos 0% pajamų mokesčiu nuo viso reinvestuojamo ir nepaskirstytojo pelno bei 20% pajamų mokesčiu tik už visą paskirstytą pelną (tiek faktinį, tiek ir numatomą). Visi mokesčiai susiję su verslu gali būti pilnai deklaruoti nuotoliniu būdu. Nuo 2018 m. sausio 1 dienos, pelno mokesčio tarifas paskirstytam pelnui buvo sumažintas nuo 20% iki 14%, tačiau tik tais atvejais, kai dividendai mokami juridiniams asmenims. Estijos pajamų mokesčio sistema, turinti vienodą 21 procentų normą, laikoma viena iš paprasčiausių mokesčių režimų pasaulyje (EBPO, 2019). Pelno mokesčio mokėjimo atidėjimas apmokestinimo laiką keičia nuo pelno uždirbimo momento iki paskirstymo. Nepaskirstytas pelnas nėra apmokestinamas pajamų mokesčiu, neatsižvelgiant į tai, ar jis yra reinvestuojamas, ar tik pasiliekamas.

Tuo tarpu Latvijoje nuo 2018 metų reinvestuotam pelnui taikoma 0% norma, arba, kitaip tariant, 20% bus mokama tik tada, kai įmonė išmoka dividendus ar kitas išmokas, siekdama tikrojo pelno paskirstymo (sąlygiškai paskirstyto pelno). 20% grynųjų pinigų išmoka turės būti sumokėta tik iš pelno dalies, kuri bus paskirstyta ar išmokėta kaip dividendai, arba naudojama tikslams, tiesiogiai nesusijusiems su verslo plėtra. Jokie kiti mokesčiai už valstybės pajamas nėra imami valstybės ar savivaldybių. Bendrovės rezidentės yra apmokestinamos nuo jų pajamų visame pasaulyje. Bendrovės ne rezidentės yra apmokestinamos iš Latvijoje gaunamų pajamų per nuolatinę buveinę pagal standartinį

tarifą. Latvija yra pasirašiusi Konvenciją dėl savitarpio administracinės pagalbos mokesčių klausimais - daugiašalę keitimosi informacija priemonę.

Lietuvoje investiciniame projekte dalyvaujantys subjektai gali sumažinti savo apmokestinamąjį pelną iki 50% faktiškai patirtų ilgalaikio turto, atitinkančio tam tikrus reikalavimus, įsigijimo išlaidų. Apmokestinamasis pelnas gali būti sumažintas per tą mokestinį laikotarpį, kuriam apskaičiuotas apmokestinamasis pelnas yra atimamas iš faktinių išlaidų, patirtų įsigyjant žemiau esantį turtą, sumos. Daugiausia lengvatų gauna tie investiciniai projektai, kurie vykdomi laisvosiose ekonomikos zonose, jų pelno mokestis pirmais 10 metų sumažinamas iki 0%, dividendai apmokestinami 0% arba 15%, ir nekilnojamo turto mokesčio tarifas taip pat sudaro 0%. Tačiau gauti lengvatoms reikia atitikti nemažai sąlygų, bei biurokratinių procedūrų, kas padaro šį procesą gana painiu ir neefektyviu, siekiant pritraukti kuo daugiau TUI.

Taigi, investicinės aplinkos tolygus gerėjimas Baltijos šalyse nulemia vis augančius TUI srautus. Svarbu pažymėti, jog tikslingai sukurta TUI politika padeda padidinti užsienio kapitalo srautus į šalis bei teigiamai paveiktų jų ekonomikas. Pagal investicinės aplinkos vertinimą „Ease of Doing Business“ Baltijos šalys įeina į dvidešimtuką pagal lengvumą užsiimti verslu, kas yra gana geras rezultatas, leidžiantis pritraukti daugiau investicinių projektų bei investuotojų lėšų. Pačia lanksčiausia mokesčių sistema Baltijos šalyse pasižymi Estija, todėl būtent Estija išlieka patraukliausia investuotojams.

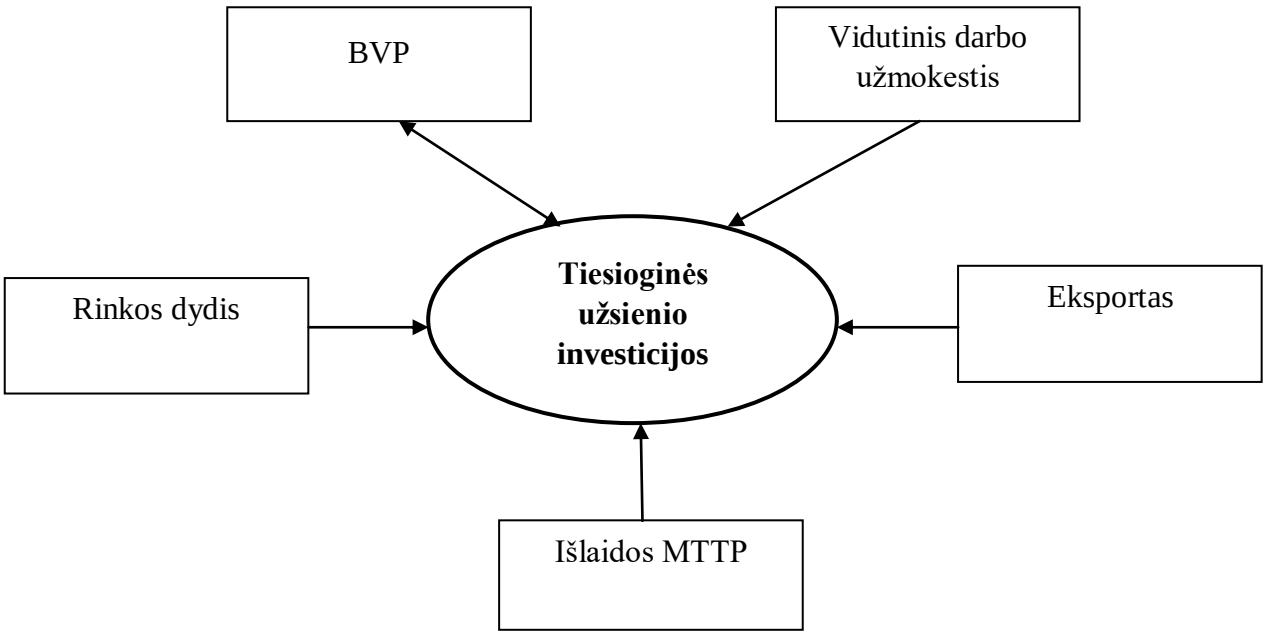
3. BALTIJOS ŠALIŲ TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ VERTINIMAS

Kaip jau buvo išaiškinta anksčiau, TUI daro teigiamą įtaką šalies ekonomikos augimo procesui yra tarptautinių ekonominių ryšių elementu ir plėtros galimybe. Dėka TUI užsimezga ryšiai tarp šalių, tarptautinis bendradarbiavimas, dėl ko yra skatinama ekonomikos plėtra. Pasaulyje sparčiai didėjant konkurencijai dėl investicijų pritraukimo kiekviena valstybė stengiasi išryškinti savo šalies privalumus, taiko paskatas, skirtas užsienio investuotojams. Baltijos šalys – ne išimtis. Tyrimui buvo pasirinktos trys Baltijos šalys: Lietuva, Latvija ir Estija, kadangi jos konkuruoja dėl investicijų srautų ir turi ekonominių panašumų. Šalys panašiu metu tapo nepriklausomos, įstojo į ES, o taip pat, šalių ekonominis vystymasis per pastarąjį dešimtmetį buvo gana panašus. Todėl vertinant tiesiogines užsienio investicijas yra tikslinga lyginti Baltijos šalis tarpusavyje.

3.1 Tyrimo metodika

Šio baigiamojo darbo tiriamoji dalis sudaryta iš trijų etapų. Pirmiausia siekiant atlikti tiesioginių užsienio investicijų ir joms įtaką darančių makroekonominių veiksnių vertinimą bus atlikta pasirinktų veiksnių bei TUI koreliacinė analizė, vėliau koreliacinės bei regresinės analizės metodais įvertinama TUI įtaka pagrindiniams ekonomikos augimą atspindintiems rodikliams. Galiausiai po daugianarės regresijos, bus atliekamas Granger priežastingumo testas (Granger causality), siekiant nustatyti kuris veiksnys Baltijos šalyse kurį įtakoja, ar TUI BVP, ar atvirkščiai BVP TUI.

Mokslinėje iteratūroje išskiriama daug įvairių veiksnių turinčių įtakos TUI, juos galima sugrupuoti į kokybinius ir kiekybinius. Pirmame šio darbo skyriuje buvo analizuojama nemažai kokybinių veiksnių, tokių kaip šalies infrastruktūra, geografinė padėtis, konkurencingumas, teisinė ar politinė aplinka, korupcija, institucinis efektyvumas, bei kiti. Tačiau iš kiekybinių veiksnių analizuojamuose straipsniuose ir literatūroje dažniausiai išskiriami šie: šalies bendras vidaus produktas, rinkos dydis, eksportas, vidutinis darbo užmokestis ir išlaidos mokslinei ir technologinei plėtrai. Būtent šie rodikliai dažnai daro didžiausią įtaką investicijų pritraukimui į šalį. Tad tiesioginių užsienio investicijų vertinimui Baltijos šalyse buvo pasirinkti rodikliai, kurių svarba yra pagrįsta mokslinėje literatūroje. Tokiu būdu 10 paveiksle pateikiamas tyrimo modelis.

10 pav. Tiesioginių užsienio investicijų tyrimo modelis

Šaltinis: parengta autorės

Siekiant atlikti, tiesioginių užsienio investicijų apimčių Baltijos šalyse vertinimą, būtina nustatyti, kokie veiksniai turi didžiausią priklausomybę TUI, pasinaudojant koreliacine regresine analize. Koreliacinės analizės **tikslas:**

- Nustatyti ar egzistuoja stochastinis ryšys tarp nagrinėjamų veiksnių, bei pasirinkti tuos veiksnius, kurie daro didžiausią įtaką tiriamajai priklausomybei.

Taigi norint atlikti išsamų sukauptų tiesioginių užsienio investicijų ir joms darančių įtaką makroekonominių veiksnių tyrimą, atrinkti šie, moksliniuose tyrimuose išskirti veiksniai: 1) BVP; 2) vidutinis mėnesio atlygis; 3) rinkos dydis; 4) išlaidos moksliniams tyrimams ir technologijų plėtrai; 5) eksportas. Kaip jau buvo paminėta, analizuoti pasirinktas 2012 – 2018 metų laikotarpis. Šių rodiklių detali analizė buvo atlikta 2.2 skyriuje. Prieš atliekant analizę, buvo suformuluotos **prielaidos:**

1) BVP didėjimas tiesiogiai įtakoja TUI didėjimą;
2) Didėjantis vidutinis darbo užmokestis daro neigiamą įtaką užsienio investicijų pritraukimui;
3) Egzistuoja tiesioginė priklausomybė tarp TUI ir rinkos dydžio. Mažėjantis gyventojų skaičius lemia mažėjančius TUI srautus, arba didesnė rinka turėtų pritraukti daugiau TUI;

4) MTTP veiklai daugiau skiriančios valstybės turėtų pritraukti daugiau užsienio investicijų;
5) Šalies eksporto apimtys lemia tiesioginių užsienio investicijų srautus.

Taigi, priklausomuoju kintamuoju Yi pasirinktos – tiesioginės užsienio investicijos, mln. eurų, skirtingose Baltijos šalyse. Y1 – TUI Lietuvoje, Y2 – TUI Latvijoje, Y3 – TUI Estijoje. Nepriklausomais pasirinkti Xi:

- X1 – BVP;
- X2 - Moksliniai tyrimai ir technologinė plėtra (MTTP);
- X3 - Rinkos dydis;
- X4 – Eksportas;
- X5 - Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis bruto.

Koreliacinė analizė. Tiriant ryšį tarp TUI ir pasirinktų jas lėmusių veiksnių (BVP, išlaidos MTTP veiklai, rinkos dydis, eksportas, vidutinis mėnesio darbo uždarbis), buvo atliekama koreliacinė analizė – statistinis metodas, kurio pagalba tiriami atsitiktinių dydžių tarpusavio ryšiai generalinėje aibėje. Ryšio tarp dviejų kintamųjų (šiame darbe ryšys tarp TUI ir pasirinkto makroekonominio veiksnio) stiprumo įvertinimui yra skaičiuojamas koreliacijos koeficientas. Svarbu akcentuoti, jog koreliacinė analizė neparodo ryšių tarp reikšmių atsiradimo priežasčių, todėl koreliacinės analizės metu nustatytas ryšys negali būti interpretuojamas kaip priežastingumas, o tik kaip asociacijos arba ryšio matas. Koreliacijos koeficientas apskaičiuotas pagal Microsoft Excel funkciją CORREL, tiksliau pagal žemiau pateiktą formulę:

$$r = \frac{n \cdot \sum XY - \sum X \cdot \sum Y}{\sqrt{n \cdot \sum X^2 - \left(\sum X\right)^2} \cdot \sqrt{n \cdot \sum Y^2 - \left(\sum Y\right)^2}} \qquad (2)$$

Koreliacijos koeficiento vertinimo skalė pateikiama 6 lentelėje.

6 lentelė. Koreliacijos koeficiento reikšmių skalė

Labai stiprus	Stiprus	Vidutinis	Silpnas	Nėra	Nėra ryšio	Nėra	Silpnas	Vidutinis	Stiprus	Labai stiprus
−1	< −0.9	> −0.9	< −0.4	> −0.4	0	< +0.4	> +0.4	< +0.9	> +0.9	+1

Šaltinis: parengta autorės pagal Čekanavičius ir Murauskas, 2014

Koreliacijos reikšmingumo tikrinimas. Ryšių stiprumas bus vertinamas atliekant koreliacinę analizę, o gautų rezultatų reikšmingumas tikrinamas apskaičiuojant t (Stjudento) kriterijaus reikšmę. Stjudento kriterijaus statistika ($t_{lent.}$) apskaičiuojama pagal formulę:

$$t_{lent.} = r\sqrt{\frac{n-2}{1-r^2}} \qquad (3)$$

Čia: r – apskaičiuota koreliacijos koeficiento reikšmė, n – išmatuotų reikšmių kiekis.

$t_{kr.}$ yra pasiskirsčiusi pagal Stjudento dėsnį su k = n-2 laisvės laipsniais, tyrime pasirinktas 0,05 standartinis reikšmingumo lygmuo (α). Taigi turimu atveju n = 7 (kadangi nagrinėjamas yra septynių metų laikotarpis), tai k= 7 – 2 = 5. $t_{kr.}$ reikšmę apskaičiuojama naudojant MS Excel funkciją TINV.

Jei $t_{lent.} > t_{kr.}$, tai koreliacijos koeficientas yra reikšmingas ir stochastinis ryšys egzistuoja. Kitaip tariant, apskaičiuota $t_{lent.}$ reikšmė turi būti didesnė už nustatytą iš statistinių lentelių kritinę $t_{kr.}$ kriterijaus reikšmę.

Regresinė analizė. Vėliau, siekiant nustatyti ar pasirinktų kintamųjų kitimas sąlygoja pasirinkto kintamojo kitimą, t.y. ar egzistuoja priežastinis efektas, bus atlikta regresinė analizė. Regresinės analizės tikslas - užrašyti regresijos lygtį ir įvertinti jos parametrus. Skaičiuojamas regresijos lygties krypties koeficientas, kuris parodo, kiek vienetų (jo matavimo vienetais) pasikeis rezultatinis kintamasis, faktoriniam kintamajam padidėjus vienu vienetu, taigi parodys priklausomybės kryptį bei pokyčio mąstą. Reikėtų pažymėti, kad tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą gali lemti daugelis veiksnių, tačiau atliekant regresinę analizę laikomasi „ceteris paribus“ prielaidos, kad kitos sąlygos yra tos pačios, t.y. kinta tik tiriami kintamieji, o kiti kintamieji išlieka pastovūs (Boguslauskas, 2007).

Ieškomas ryšys tarp X ir Y tiesės pavidalu, t.y., regresijos kreivė $\hat{Y} = f(X)$ atrodo taip:

$$\hat{Y} = a_0 + a_1 X. \qquad (4)$$

Tiesies lygties koeficientams surasti naudojamos formulės:

$$a_0 = \frac{\sum y_i}{n} - a_1 \frac{\sum x_i}{n} \qquad (5)$$

ir

$$a_1 = \frac{n\sum x_i y_i - \sum x_i \sum y_i}{n\sum x_i^2 - \left(\sum x_i\right)^2} \qquad (6)$$

Arba MS Excel funkcijas: a_0 - INTERCEPT; a_1 - SLOPE.

Modelio reikšmingumui tikrinti naudojamas Fišerio kriterijus. Statistiškai reikšmingas Fišerio kriterijus parodo, kad regresijos lygtyje bent vienas iš modelio parametrų daro reikšmingą įtaką nepriklausomam kintamajam. Fišerio kriterijus apskaičiuojamas pagal žemiau nurodomą formulę:

$$F = \frac{S^2_{regr}}{S^2_{lik}} \quad (7)$$

Taigi, taip pat reikia rasti regresijos ir likutinę dispersijas:

$$S^2_{regr} = \frac{\sum(\hat{y}_i - \bar{y})^2}{m} \quad (8) \qquad \text{ir} \qquad S^2_{lik} = \frac{\sum(\hat{y}_i - y_i)^2}{n-2} \quad (9)$$

Panaudojus MS Excel FINV funkciją, randame F_{kr} su 0,05 paklaida, reikšmingumo lygmeniu ν_1=m=3 bei ν_2=n–2=5. Jei rastas dispersijų santykis yra didesnis už kritinę reikšmę, galime daryti išvadą, kad regresijos lygtis yra adekvati realiai padėčiai ir ją galima taikyti praktiniams skaičiavimams. Kartu su Fišerio kriterijumi yra naudojama ir tikrinama klaidos padarymo tikimybė (žymima „p“), kuri vertinama kaip Fišerio kriterijaus reikšmingumo rodmuo. Kuo klaidos padarymo tikimybė yra mažesnė, tuo tvirčiau galime teigti, kad nepriklausomų kintamųjų pokyčiais galime paaiškinti priklausomo kintamojo pokyčius.

Galiausiai, naudojant MS Excel funkciją LINEST, randame regresinius funkcijos koeficientus ir tada galėsime sudaryti daugianarės tiesinės regresijos lygtį kiekvienai Baltijos šaliai:

$$\hat{y} = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \ldots + a_nx_n. \quad (10)$$

Granger priežastingumo analizė. Priežastingumo ryšiams nustatyti dažniausiai naudojamas 1969 m. C. Granger pristatytas taip vadinamas Granger priežastingumo testas (angl. Granger causality test). Granger priežastingumo testas – tai statistinių hipotezių tikrinimas, paremtas siekiu nustatyti, ar remdamiesi vieno rodiklio pokyčiais galime prognozuoti kitą. Šis testas bus atliekamas su TUI ir BVP duomenimis visų Baltijos šalių. Analizuojami ketvirtiniai duomenys nuo 2012K1 iki 2018K4, analizuojama imtis – 28 kintamieji. Tiek BVP, tiek TUI analizuojami ketvirtiniais duomenimis, todėl, kad analizuojant didesnį duomenų skaičių, statistinė duomenų analizė paremta laiko eilutėmis ir rodiklių pokyčiais yra tikslesnė, o gauti rezultatai – patikimesni. Testas bus atliekamas statistinės programos R pagalba.

Tam, kad galėtume atlikti Granger testą, reikia, kad būtų tenkinamos tam tikros statistinės sąlygos, bus atlikti sekantys žingsniai:

- Stacionarumo testai – ADF, Phillips and Perron (PP) ir KPSS;
- Sudaromas tinkamas vektorinės autoregresijos modelis (VAR).

Taigi, testai parodys ar kintamieji stacionarūs, ar ne. Jei kintamasis nestacionarus pirminėje formoje, tuomet jis bus diferencijuojamas – randama jo skirtuminė forma. Tokiu būdu, po stacionarumo užtikrinimo ir tinkamo VAR sudarymo galima nustatyti Granger priežastingumo ryšius.

Priežastinio ryšio nebuvimą parodo atlikto testo nulinės hipotezės reikšmingumas, jei p > 0,05 su 95 proc. pasikliovimo lygmeniu, kintamieji nėra laikomi vienas kito priežastimi. Alternatyvi hipotezė (H1) teigia, kad vyrauja priežastinis ryšys tarp kintamųjų, o tai parodo p statistika, kuri yra mažesnė už 0,05.

3.2 Tyrimo rezultatai

Visų trijų analizuojamų Baltijos šalių atliktos koreliacinės analizės ir reikšmingumo įvertinimo rezultatai pateikti 7 lentelėje.

7 lentelė. Ryšio tarp sukauptų TUI ir TUI lemiančių veiksnių stiprumo įvertinimas.

Veiksniai	Lietuva		Latvija		Estija	
	Koreliacija	$t_{lent.}$	Koreliacija	$t_{lent.}$	Koreliacija	$t_{lent.}$
BVP	0,98	11,62	0,94	5,90	0,99	14,29
Rinkos dydis	-0,98	-10,57	-0,98	-11,59	0,06	0,13
Darbo užmokestis	0,99	14,61	0,96	8,13	0,99	15,99
Eksportas	0,86	3,85	0,93	5,82	0,95	6,96
MTTP išlaidos	0,60	1,69	0,26	0,61	-0,15	-0,35

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Kaip jau buvo minėta, norint sužinoti koreliacijos reikšmingumą, apskaičiuota $t_{lent.}$ reikšmė turi būti didesnė už nustatytą iš statistinių lentelių kritinę $t_{kr.}$ kriterijaus reikšmę. Apskaičiuota

$t_{kr.}$= 2,570581835

Remiantis gautais koreliacinės analizės rezultatais, nustatyta, jog Lietuvoje tiesioginės užsienio investicijas su BVP, darbo užmokesčiu ir eksportu sieja stipri tiesioginė priklausomybė – padidėjus šiems rodikliams, atitinkamai padidėja ir sukauptos Lietuvos TUI. Tuo tarpu, atvirkštinė priklausomybė nustatyta tarp rinkos dydžio ir TUI (r= -0,98) kas reiškia, jog rodikliui sumažėjus, sumažės ir sukauptos Lietuvos TUI. Vidutinio stiprumo ryšys (r = 0,60) pastebėtas tarp TUI ir MTTP išlaidų, tačiau šis veiksnys nebuvo reikšmingas. Nagrinėjant Lietuvos tyrimo rezultatus, pastebėta, kad visi atrinkti veiksniai, išskyrus rinkos dydį ir išlaidas MTTP buvo reikšmingi (nes $t_{lent.}$ > $t_{kr.}$).

Analizuojant Latvijos TUI ir jas lemiančių veiksnių rezultatus nustatyta, kad BVP, darbo užmokestis ir eksportas – susiję su Latvijos TUI tiesiogine priklausomybe, o su rinkos dydžiu – atvirkštine. Tuo tarpu pastebėta, jog išlaidos MTTP ir TUI neturi ryšio ir šis veiksnys nėra reikšmingas. Galima pažymėti, jog Lietuvos ir Latvijos sukauptus TUI stipriausiai lemia tie patys veiksniai – BVP, eksportas ir darbo užmokestis. Tuo tarpu Estijoje pastebėta stipri tiesioginė priklausomybė tarp sukauptų TUI ir darbo užmokesčiu, BVP bei eksportu. Rinkos dydžio veiksnys Estijoje neturi ryšio su sukauptais TUI, o atvirkštinė priklausomybė nustatyta tarp MTTP išlaidų. Apibendrinus galima teigti, jog rinkos dydis ir išlaidos MTTP nėra reikšminiai veiksniai lemiantys TUI į Baltijos šalis.

Galima daryti išvadas, jog didėjant BVP didėja ir tiesioginės užsienio investicijos, kadangi visose Baltijos šalyse egzistuoja labai stipri priklausomybė tarp TUI ir BVP, koreliacijos koeficientas yra arčiausiai vieneto. Koreliacinė analizė rodo labai stiprią atvirkštinę priklausomybę tarp TUI ir rinkos dydžio (t. y. gyventojų skaičiaus) Lietuvoje ir Latvijoje, tuo tarpu Estijoje šis ryšis išlieka tiesioginiu. Neigiama koreliacijos koeficiento reikšmė Lietuvoje ir Latvijoje rodo, kad TUI į šias šalis augo, kuomet gyventojų skaičius – mažėjo. Todėl remiantis gautais rezultatais, daryti išvadas, kad nuo gyventojų skaičiaus augimo didėja TUI srautai būtų neteisinga. Visose Baltijos šalyse nustatytas labai stiprus ryšys tarp sukauptų TUI ir vidutinio darbo užmokesčio, kas reiškia jog didėjant darbo užmokesčiui didėja ir TUI įplaukos į šalį. Dar vienas nagrinėjamas rodiklis buvo eksportas ir pagal gautus rezultatus, Baltijos šalyse didėjant eksportui didėja ir TUI, nes visose trijuose šalyse yra stipri tiesioginė priklausomybė. Tuo tarpu ryšys tarp TUI ir MTTP išlaidų pasireiškė tik Lietuvoje ir buvo tik vidutinis. Latvijoje šis ryšys labai silpnas ($r = 0,26$), o Estijoje atvirkštinis ($r = -0,15$) ir labai silpnas. Apskaičiavus koreliacijos koeficientų reikšmingumus nustatyta, kad ne visi veiksniai yra reikšmingi. Visose Baltijos šalyse rinkos dydis ir išlaidos MTTP veiklai nebuvo reikšmingi. Tuo tarpu, BVP, eksportas ir vidutinis darbo užmokestis yra reikšmingi veiksniai ir tarp jų ir tiesioginių užsienio investicijų egzistuoja stochastinis ryšys, kadangi būtent šių veiksnių apskaičiuota statistikos *t* reikšmė didesnė už kritinę reikšmę.

Taigi, kadangi tiesinė priklausomybė tarp Baltijos šalių TUI egzistuoja tik su trimis veiksniais: BVP, darbo užmokesčiu ir eksportu, o tuo tarpu buvo nustatyta jog išlaidos MTTP ir rinkos dydžio veiksniai nėra reikšmingi pritraukiant TUI Baltijos šalyse, toliau jie į regresinę analizę nebuvo įtraukti. Toliau yra ieškoma statistinio ryšio forma tarp priklausomojo veiksnio Y (TUI) ir nepriklausomai kintančiųjų veiksnių X_1 – BVP, X_4 – eksportas ir X_5 – vidutinis darbo užmokestis. Taigi sudaroma daugianarė tiesinės regresijos lygtis kiekvienai iš Baltijos šalių. Prieš sudarant bendrą regresijos lygtį buvo vertinami kiekvieno X_i veiksnio statistinis reikšmingumas Fišerio kriterijaus pagalba. Tuomet su

reikšmingais kintamaisiais buvo sudarytos daugianarės regresijos lygtys Lietuvai, Latvijai ir Estijai. Svarbu pažymėti, jog visi pasirinkti kintamieji buvo reikšmingi, išskyrus Lietuvos atveju nebuvo reikšmingas X_4 – eksporto veiksnys, todėl jis nebuvo įtrauktas į bendrą lygtį. Sudarytų modelių statistinis reikšmingumas vertinamas remiantis Fišerio kriterijumi ir klaidos padarymo tikimybe. Jei gauta Fišerio kriterijaus reikšmė yra didesnė už kritinę, o $p < 0,05$, galime daryti išvadą, kad modelis sudarytas tinkamai.

Lietuvos daugianarės tiesinės regresijos lygtis pavaizduota lentelėje numeris 8:

8 lentelė. Daugianarės regresinės analizės rezultatai Lietuvoje

Rodiklis	**R^2**	**F**	**F_{kr}**	**P**
Rodiklio reikšmė	0,977	86,888	5,409	0,004
Daugianarės regresijos lygtis	Y1 = -0,065x1 + 14,690x5 + 6521,823			

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Skaičiuojant X kinatmųjų reikšmingumus, Lietuvos atveju buvo nusatyta, kad eksporto veiksnys nebuvo satistiškai reikšmingas, todėl daugianarės regresijos lygtis buvo sudaryta iš dviejų nepriklausomų kintamųjų: X_1 – BVP ir X_5 – vidutinis darbo užmokestis. Iš pateiktų rezultatų matome, kad determinacijos koeficientas yra labai aukštas ($R^2 = 0,977$), o tai reiškia, kad net 97,7 proc. TUI kitimo Lietuvoje galime paaiškinti pasirinktų nepriklausomų kintamųjų kitimu. $F > F_{kr}$, o $p < 0,05$, todėl galima teigti, jog regresijos modelis parinktas teisingai. Pagal koeficientus prie kintamųjų, galima nustatyti kokiu dydžiu pasikeistų TUI konkrečiu dydžiu pasikeitus vienam iš kintamųjų. Tokiu būdu, jeigu BVP Lietuvoje sumažėtų pavyzdžiui 100 eurų, TUI apimtys taip pat sumažėtų 6,5 eurais, o jeigu vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje padidėtų 100 eurų, TUI apimtys išaugtų 1469 eurais.

Toliau pateikiami Latvijos daugianarės tiesinės regresijos analizės rezultatai ir regresijos lygtis (9 lentelė).

9 lentelė. Daugianarės regresinės analizės rezultatai Latvijoje

Rodiklis	**R^2**	**F**	**F_{kr}**	**P**
Rodiklio reikšmė	0,955	21,094	5,409	0,004
Daugianarės regresijos lygtis	Y2 = -1,305x1 +0,874x4 + 28,584x5 + 5258,577			

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Kaip galima pastebėti, determinacijos koeficientas taip pat yra gana aukštas – $R^2 = 0,95$, $F > F_{kr}$ ir $p < 0,05$, todėl galima teigti, kad regresijos modelis yra teisingas ir 95,5 proc. TUI kitimo Latvijoje galima paaiškinti pateiktų nepriklausomų kintamųjų kitimu. Todėl Latvijoje sumažėjus 100 eurų BVP, TUI apimtys sumažėtų 130,5 eurais, 100 eurų padidėjus eksportui, TUI apimtys padidėtų 87,4 eurais, o jeigu 100 eurų padidėtų mėnesinis darbo užmokestis, TUI apimtims tai atneštų net 2858,4 eurų. Latvijos TUI ir vidutinio darbo užmokesčio koreliacijos koeficietas buvo didžiausias tarp visų pasirinktų veiksnių – r = 0,96, tai reikškia, kad augant vidutiniam darbo užmokesčiui auga ir TUI apimtys, ką patvirtino ir dagianarės regresijos modelis.

Lentelėje numeris 10 pateikta Estijos daugianarės regresijos lygtis ir svarbiausi rodikliai.

10 lentelė. Daugianarės regresinės analizės rezultatai Estijoje

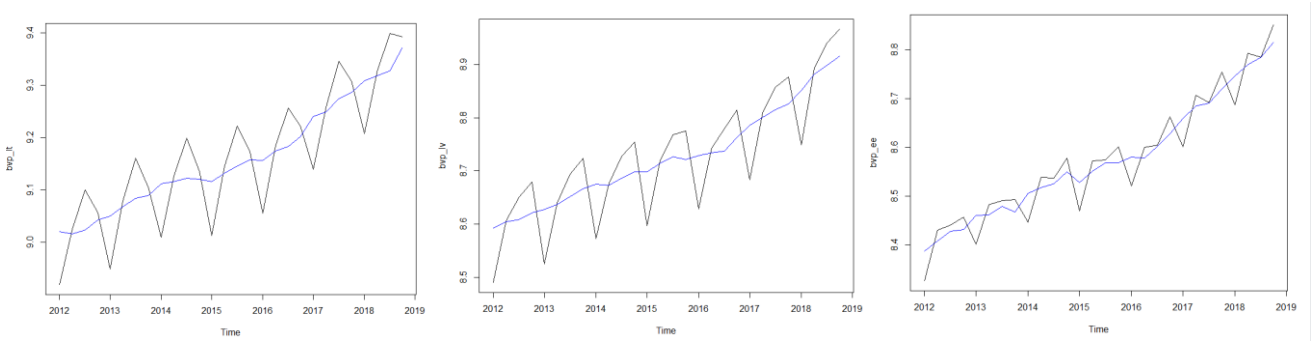
Rodiklis	**R^2**	**F**	**F_{kr}**	**P**
Rodiklio reikšmė	0,985	67,620	5,409	0,002
Daugianarės regresijos lygtis	Y3 = 0,140x1 + 0,230x4 + 11,579x5 - 1541,22			

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Kaip matome iš pateiktos lentelės, deteriminacijos koeficientas yra labai aukštas - $R^2 = 0,985$, Fišerio kriterijaus reikšmė didesnė už F_{kr} ir klaidos padarymo tikimybė yra mažesnė už 0,05. Todėl galima teigti, kad modelis yra parinktas teisingai ir net 98,5 proc. TUI kitimo Estijoje galima paaiškinti pateiktų nepriklausomų kintamųjų kitimu. Pavyzdžiui, BVP Estojoje padidėjus 100 eurų, TUI apimtys padidėtų 14 eurų, tiek pat padidėjus eksportui, TUI apimtys išaugtų 23 eurais, tačiau daugiausiai TUI apimtis nulemtų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pasikeitimas, jam išaugus 100 eurų, TUI apimtys padidėtų net 1157,9 eurų. Koreliacinės analizės metu buvo nustatytas didžiausias koreliacijos koeficientas tarp TUI ir vidutinio darbo užmokesčio r = 0,99, todėl būtent šis veiksnys išlieka lemiančiu didžiausias TUI apimtys Estijoje.

Kadangi koreliacinės regresinės analizės metu buvo nustatyta, jog Baltijos šalyse TUI ir BVP koreliacija yra viena iš stipriausių, siekiant nustatyti kuris veiksnys kurį įtakoja buvo atliktas Granger priežastingumo testas. Pagal 3.1 poskyryje aprašytą Granger testo atlikimo metodiką, pirmiausia sudaromas vektorinės autoregresijos modelis (VAR). Iš pradžių, labai svarbu įvertinti duomenų stacionarumą. Jei duomenys nestacionarūs, būtina parinkti stacionarią formą, pavyzdžiui, diferencijuojant kintamąjį. Stacionarumui įvertinti buvo naudojami ADF, PP ir KPSS testai. Vertinant pasirinktų duomenų stacionarumą, buvo nustatyta, kad tiek Lietuvos, tiek Latvijos ir Estijos BVP

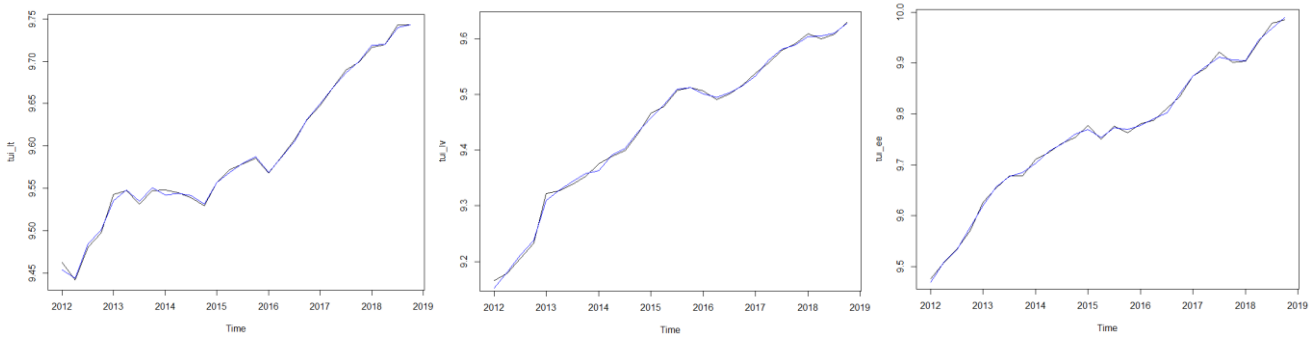
duomenys nestacionarūs ir pasižymi sezoniškumu. Paveiksle numeris 11 pavaizduotos BVP kintamųjų diagramos (iš kairės į dešinę – Lietuvos, Latvijos ir Estijos) po sezoniškumo panaikinimo. Mėlyna linija atspindi duomenis po sezoniškumo pašalinimo (juoda linija – prieš sezoniškumo pašalinimą).

11 pav. BVP sezoniškumo diagramos, po sezoniškumo panaikinimo

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Tuo tarpu, TUI sezoniškumu stipriai nepasižymėjo, tačiau naikinat sezoniškumo įtaką BVP rodikliui, tą patį taikome ir kitam – TUI rodikliui. 12 paveikslas atspindi TUI kintamųjų diagramas (iš kairės į dešinę – Lietuvos, Latvijos ir Estijos). Kaip matome sezoniškumas nėra akivaizdžiai matomas (juoda linija – prieš sezoniškumo pašalinimą, mėlyna – pašalinus sezoniškumą).

12 pav. TUI sezoniškumo diagramos, po sezoniškumo panaikinimo

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Tikrinant ar kintamieji yra stacionarūs, tai yra, ar kintamieji pasižymi pastoviu vidurkiu ir pastovia dispersija, naudojami Dicken Fulerio (ADF), Phillips-Perron (PP) ir Kwiatkowski–Phillips–Schmidt–Shin (KPSS) testai. Pagrindinė nurodytų testų reikšmė, pasakanti apie kintamųjų stacionarumą ar nestacionarumą, yra F testas arba t statistika. Šiuo atveju stacionarumo testų t statistika yra vertinama priešingai, nei anksčiau aptarta koreliacijos koeficiento t statistikos reikšmė. Tai yra, jei t

reikšmė yra didesnė už kritinę, tai kintamasis nėra stacionarus ir atvirkščiai, jei kintamasis mažesnis (labiau neigiamas) – yra laikomas stacionariu. Jei kintamasis nestacionarus pirminėje formoje, tuomet jį diferencijuojame (diff komandos pagalba R programoje) – randame skirtuminę formą. 11 lentelėje pateikti kintamųjų, kurie buvo naudojami analizėje rezultatai, apskaičiuoti R programos pagalba.

11 lentelė. Stacionarumo testų rezultatai

Testai / Rodikliai		ADF testas		PP testas		KPSS testas		Stacionarumas
		t kritinė	t	z kritinė	Z	t kritinė	t	
Pradiniai kintamieji	LT_BVP	-2,93	2,14	-2,97	2,36	0,46	1,00	Nestacionaru
	LT_TUI	-2,93	-0,04	-2,97	-0,06	0,46	0,96	Nestacionaru
Kintamųjų skirtumas	LT_BVP	-2,93	-4,39	-2,97	-4,41	0,46	0,48	Stacionaru
	LT_TUI	-2,93	-5,29	-2,97	-5,31	0,46	0,11	Stacionaru
Pradiniai kintamieji	LV_BVP	-2,93	2,58	-2,97	2,64	0,46	0,99	Nestacionaru
	LV_TUI	-2,93	-2,01	-2,97	-2,91	0,46	0,98	Nestacionaru
Kintamųjų skirtumas	LV_BVP	-2,93	-3,51	-2,97	-3,46	0,46	0,47	Stacionaru
	LV_TUI	-2,93	-3,37	-2,97	-3,38	0,46	0,39	Stacionaru
Pradiniai kintamieji	EE_BVP	-2,93	1,09	-2,97	1,56	0,46	1,00	Nestacionaru
	EE_TUI	-2,93	-2,07	-2,97	-1,81	0,46	0,99	Nestacionaru
Kintamųjų skirtumas	EE_BVP	-2,93	-6,41	-2,97	-6,31	0,46	0,33	Stacionaru
	EE_TUI	-2,93	-3,41	-2,97	-3,38	0,46	0,25	Stacionaru

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Taigi, įsitikinus jog duomenys yra stacionarūs yra modeliuojamas vektorinės autoregresijos modelis. Sudarę tinkamą VAR modelį, atliekame Granger priežastingumo testą. Kaip jau buvo minėta, Granger testo metodas leis nustatyti priežastingumo ryšius tarp BVP ir TUI Baltijos šalyse. R programa atliktas Granger priežastingumo testas padeda įvertinti dvi nulines hipotezes:

1) BVP apimtys nėra Granger priežastis TUI;

2) TUI nėra Granger priežastis BVP apimtims.

Pasirinkę, 5 proc. patikimumo lygmenį, tikriname hipotezes. Priežastinio ryšio nebuvimą parodo atlikto testo nulinės hipotezės reikšmingumas, jei $p > 0,05$, kintamieji nėra laikomi vienas kito priežastimi. Alternatyvi hipotezė (H1) teigia, kad vyrauja priežastinis ryšys tarp kintamųjų, o tai parodo p statistika, kuri yra mažesnė už 0,05. Žemiau pateikiami gauti testo rezultatai kiekvienoje Baltijos šalyje:

- Lietuvos atveju, atmetame vieną iš iškeltų nulinių hipotezių, sakančių, kad TUI nėra Granger priežastis BVP (nes p = 0,003654) ir priimame alternatyvią, kad TUI yra Granger priežastis BVP Lietuvoje. Vertinant, ar BVP yra TUI priežastis, nulinė hipotezė neatmetama (p = 0,6311 ir yra didesnė už 0,05), vadinasi BVP nėra TUI priežastis atlikus Granger testą.
- Latvijoje – abi gautos p reikšmės buvo didesnės už 0,05: p = 0,5325 ir p = 0,7874. Todėl galima teigti, kad kintamieji nėra vienas kito priežastimi.
- Estijos pavyzdys rodo priešingą rezultatą nei Lietuvos atveju. Atlikus Granger testą buvo patvirtintas priežastinis ryšis tarp BVP ir TUI. Apskaičiuota p reikšmė yra lygi 0,04441 ir ji yra mažesnė už 0,05. Vadinasi, augantis Estijos BVP lemia TUI apimtis. Tuo tarpu augančios TUI apimtys, negali paaiškinti šalies BVP augimo, kadangi apskaičiuota p 0,9701 yra didesnė už 0,05.

Taigi, atlikus tyrimą, būtina detalizuoti išvadas bei apibendrinti ankščiau pateiktas prielaidas, ar jos teisingos. Atliktame tyrime buvo pastebėta, kad ne visi veiksniai yra reikšmingi Baltijos šalyse pritraukiant TUI. Visose Baltijos šalyse rinkos dydis ir išlaidos MTTP veiklai nebuvo statistiškai reikšmingais, todėl į daugianarę regresiją nebuvo įtraukti. Nors šie kintamieji kai kurių autorių įvardijami kaip turintys įtakos TUI srautams, šio tyrimo metu, buvo gauti kiti rezultatai. Tačiau tokie rezultatai galėjo būti ne visai tikslūs, kadangi analizuojama duomenų imtis buvo daug siauresnė, nei kitų autorių tyrimuose. Taigi remiantis gautais rezultatais galima daryti išvadas, kad Lietuvoje, Latvijoje bei Estijoje BVP didėjimas teigiamai įtakoja tiesioginių užsienio investicijų didėjimą, kadangi visose Baltijos šalyse egzistuoja labai stipri priklausomybė tarp TUI ir BVP, koreliacijos koeficientas yra arčiausiai vieneto. Antroji prielaida nepasitvirtino, kadangi buvo nustatyta, jog didėjant darbo užmokesčiui didėja ir TUI įplaukos į šalį. Buvo nustatyta, kad TUI į Baltijos šalis augo, kuomet gyventojų skaičius – mažėjo, todėl trečioji prielaida, kad mažėjantis gyventojų skaičius lemia mažėjančius TUI srautus – nepasitvirtino. Ketvirtoji prielaida teigianti, jog MTTP veiklai daugiau skiriančios valstybės pritraukia daugiau TUI – nepasitvirtino. Buvo nustatyta, kad išlaidos MTTP nėra reikšminiai veiksniai lemiantys TUI į Baltijos šalis. Tuo tarpu penktoji prielaida pasitvirtino, pagal gautus rezultatus, Baltijos šalyse didėjant eksportui didėja ir TUI, nes visose trijuose šalyse yra stipri tiesioginė priklausomybė tarp šių veiksnių. Granger priežastingumo analizės rezultatai atskleidė labai skirtingus rezultatus, nustatyta, jog: Lietuvoje – TUI yra BVP priežastis, Latvijoje – nei BVP, nei TUI nėra vienas kito priežastis, o Estijoje – BVP yra TUI priežastis.

IŠVADOS

1. Moksliniai ir empiriniai tyrimai parodė, kad tiesioginės užsienio investicijos prisideda prie šalių ekonominio augimo, o šiandienos globaliame pasaulyje kapitalo srautų judėjimas tarp valstybių yra kaip niekad didelis. Baltijos šalys taip pat aktyviai pritraukia vis didesnius TUI srautus. Apibendrinus teorines prielaidas, galima teigti, kad TUI teikia daugybę teigiamos ekonominės naudos, tokios kaip: kapitalo pritraukimas, rinkų plėtra, naujų technologijų diegimas, darbo vietų kūrimas, infrastruktūros plėtimas ir daug kitų pavyzdžių. Tačiau verta pažymėti, kad kai kuriais atvejais TUI poveikis gali būti ir neigiamas: iš šalies išvežamas pelnas, šalis tampa priklausoma nuo naujovių, išstumiami vietiniai gamintojai.

2. Teorinė literatūros šaltinių analizė parodė, jog yra išskiriama labai daug veiksnių turinčių įtakos TUI pritraukimui į šalį. Atlikus veiksnių, lemiančių TUI pritraukimą į šalį palyginamąją analizę, buvo nustatyta, kad svarbiausiais makroekonominiais veiksniais autoriai dažniausiai išskiria rinkos dydį, darbo užmokestį, ekonomikos augimą, kvalifikuotą darbo jėgą, šalies konkurencingumą. Pažymėtina, kad investuotojų sprendimą investuoti į šalį dažniausiai lemia ne vienas veiksnys, bet jų kompleksas, kadangi daugybė kitų aspektų lemia investuotojų sprendimą, kur investuoti.

3. Išanalizavus pagrindinius makroekonominius rodiklius Baltijos šalyse buvo nustatyta, kad visu nagrinėjamu laikotarpiu Baltijos šalių ekonomika augo panašiu tempu. Gyventojų skaičius mažėjimo tempas lėtėjo Lietuvoje ir Latvijoje, o Estijoje gyventojų skaičius nežymiai didėjo. Sparčiausias BVP augimo tempais pasižymėjo Lietuva. Tačiau pagal BVP vienam gyventojui rodiklį Estija žymiai pirmavo ir kitos Baltijos šalys gerokai atsiliko. Vidutinis darbo užmokestis Baltijos šalyse didėjo, sparčiausiais tempais – Estijoje, o lėčiausiais Lietuvoje.

4. Labai svarbus veiksnys Baltijos šalių ekonomikoms yra eksportas ir Lietuva pagal eksporto apimtis pirmavo visu analizuojamu laikotarpiu. Latvijos ir Estijos eksporto apimtys buvo gana panašios. Tuo tarpu pagal išlaidas moksliniams tyrimams ir plėtrai, pirmavo taip pat Lietuva. Nuo jos nežymiai atsiliko Estija, o Latvija mokslinei plėtrai skyrė palyginus mažiausiai lėšų. Latvija labiausiai atsilieka iš visų Baltijos šalių pagal ekonomines išsivystymo sąlygas. Galima teigti, kad Baltijos šalių ekonominės išsivystymo sąlygos yra gana panašios tarp Lietuvos ir Estijos, bet Latvija beveik visais rodikliais šiek tiek atsilieka.

5. Atlikus 2012 – 2018 metų laikotarpio TUI tendencijų analizę nustatyta, kad TUI augimo tempai Baltijos šalyse yra teigiami ir kiekvienais metais pritraukiama vis daugiau TUI. Baltijos šalių TUI apimčių vertinimas leido nustatyti, kad patraukliausia Baltijos šalimi investuotojams yra Estija,

kadangi kiekvienais analizuojamo laikotarpio metais būtent Estija pritraukė didžiausias TUI apimtys. Antroje vietoje – Lietuva, o trečioje – Latvija.

6. Estijoje TUI tenkančios vienam gyventojui buvo didžiausios nuo 2012 metų ir kasmet tik didėjo. Lietuvos ir Latvijos TUI vienam gyventojui rodiklis visu laikotarpiu išliko labai panašiose pozicijose. TUI intensyvumo indekso analizė parodė, kad pritrauktos TUI efektyviausiai panaudojamos taip pat Estijoje. Apibendrinus, nors Lietuvoje ir Latvijoje pastebimas kasmetinis TUI apimčių augimas, Estija pakolkas išlieka lydere, kadangi pagal daugelį analizuotų rodiklių – investicijų apimtį, TUI intensyvumo indeksą ir TUI vienam gyventojui Estija pirmavo ir vystėsi didžiausiais tempais.

7. Atlikus pasaulio banko paskelbtą „Doing Business“ reitingų analizę, gauti rezultatai rodo, kad bendrajame reitinge, Baltijos šalys įeina į pirmąjį dvidešimtuką. Iš 190 reitingo dalyvių 2019 metais Lietuva užėmė 11 vietą, Estija – 18, o Latvija – 19. Šis reitingas naudojamas norit palyginti verslo sąlygas tarp šalių, todėl gana aukštos pozicijos parodo, jog Baltijos šalys yra pakankamai konkurencingos tarptautiniu atžvilgiu.

8. Darbo tiriamojoje dalyje buvo atliekama panelinių duomenų analizė siekiant nustatyti kurie veiksniai lemia TUI pritraukimą Baltijos šalyse. Šiame darbe nepriklausomi kintamieji buvo pasirinkti remiantis daugelio autorių ankstesniuose darbuose išskirtais veiksniais, kurie įvardijami kaip darantys įtaką pritraukiant TUI į šalį: BVP, eksportas, vidutinis darbo užmokestis bruto, rinkos dydis ir išlaidos skirtos MTTP.

9. Atlikus koreliacinę regresinę analizę buvo nustatyta, kad iš 5 nepriklausomų kintamųjų 2 neturi reikšmingos įtakos TUI apimtims Baltijos šalyse. Nors tarp rinkos dydžio ir išlaidų MTTP buvo nustatyta stipri ir vidutinė koreliacija, tačiau ji nebuvo reikšminga. Toliau tyrime, buvo nustatyta, kad BVP didėjimas teigiamai veikia TUI apimčių didėjimą, didėjant eksportui didėjo ir TUI, o didėjantis darbo užmokestis taip pat lėmė didėjančius TUI srautus. Taigi, galima teigti, kad veiksniai lemiantys TUI apimtis Baltijos šalyse yra BVP, eksportas ir vidutinis darbo užmokestis. Žinoma, teigti, kad tai yra vieninteliai veiksniai būtų netikslinga, tačiau atlikus tyrimą, buvo nustatyta, kad būtent šie veiksniai daro didžiausią įtaką TUI apimtims Baltijos šalyse.

10. Granger priežastingumo analizės rezultatai atskleidė, jog: Lietuvoje – TUI yra BVP priežastis, Latvijoje – nei BVP, nei TUI nėra vienas kito priežastis, o Estijoje – BVP yra TUI priežastis. Todėl galima teigti, kad Lietuvoje TUI apimčių pokytis turi įtakos BVP pokyčiui, o Estijoje atvirkščiai – BVP pokytis turi įtakos TUI apimčių pokyčiui, bet ne atvirkščiai. Turint tai omenyje, galima remiantis vieno rodiklio pokyčiais atlikti prognozes kito rodiklio atžvilgiu.

PASIŪLYMAI

1. Atlikto tyrimo gautus rezultatus lyginant su kitų autorių atliktais tyrimais, kuriuose buvo analizuojami TUI veiksniai ir jų poveikis šalims buvo pastebėta, kad gauti rezultatai yra panašūs, bet ne tokie patys. Skirtingiems gautiems rezultatams galėjo turėti įtakos keletas priežasčių: šiame tyrime analizuotas duomenų laikotarpis yra santykinai trumpas, buvo analizuojamos kelios šalys, taip pat skirtingiems rezultatams galėjo turėti įtakos analizuotų veiksnių įvairumas. Tokiu būdu, išsiaiškinus problemines tyrimo sritis, galima teigti, kad tyrimo modelis gali būti tobulinamas. Alternatyvomis tolimesniam tyrimui galėtų būti – modelio sudarymas įtraukiant kitus, TUI skatinančius veiksnius, naudoti platesnę statistinių duomenų imtį. Be to, tikslinga būtų atlikti dar keletą tyrimų taikant kitokius statistinius metodus, bei palyginti gautus rezultatus.

2. Nors ir pastebimas investicinės aplinkos gerėjimas visose Baltijos šalyse, Estija išlieka patraukliausia šalimi investuotojams. Didžiausia dalimi tai nulemia tai, jog Estija pasižymi lanksčiausia mokesčių sistema Baltijos šalyse, investuotojams suteikia itin daug lengvatų. Lietuvai rekomenduojama sumažinti darbo jėgos apmokestinimą, kad išaugtų konkurencingumas pritraukiant investicijas, imlias darbo jėgai. Tokiu būdu būtų pritraukiamos investicijos, kuriančios gerai apmokamas darbo vietas ir kurių išlaikymas šiuo metu yra brangesnis nei Estijoje. Konkurencinga mokestinė aplinka ir suteiktas mokesčių tikrumas sudarytų palankias sąlygas verslui ir skatintų investicijas Lietuvoje.

SUMMARY

It is often stated, that foreign direct investment (FDI) plays an important role in the country's economic growth process as one of the elements of international economic relations and development. FDI creates relations between countries and promotes economic development. As a result, competition for investment is growing rapidly in the world. This thesis investigates trends and determinants of foreign direct investments in the Baltic States as well as overall countries economic development. The selected countries have similarities and compete for FDI flows.

The aim of this thesis was to assess foreign direct investment in the Baltic States. The investigation revealed that Estonia remains the most attractive country for investment. Overall general trends showed that countries have improved and attracted an increasing number of investments each year. After scientific research about determinants which attract FDI to the countries five determinants were selected for the study: market size, GDP, average gross wages, exports and research and development expenditure. Correlation regression analysis was used to determine which factors were the most significant for the Baltic States. It was found out, that the most significant factors in the Baltic countries were GDP, exports and average gross wages. Further it was investigated that GDP growth has a positive effect on the growth of FDI, with an increase in exports an increase of FDI is noticed, and rising wages have also led to an increase in FDI flows. Also a Granger causality test was performed to determine which factor in the Baltic States impacts one another FDI impacts GDP or GDP – FDI. The results of the Granger causality analysis revealed that: in Lithuania, FDI is the cause of GDP, in Latvia, neither GDP nor FDI is the cause of each other and in Estonia, GDP is the cause of FDI.

Key words: foreign direct investment (FDI), Baltic States, factors affecting FDI

LITERATŪRA

1. Adams, S. (2009). Can foreign direct investment (FDI) help to promote growth in Africa ? *African Journal of Business Management*, Vol.3 (5), pp. 178-183.
2. Alvarado, R., Ponce, P. (2017). Foreign direct investment and economic growth in Latin America. *Economic Analysis and Policy*, 56, pp. 176–187.
3. Anyanwu, J. C. (2012). Why Does Foreign Direct Investment Go Where It Goes ?: New Evidence From African Countries. 462, pp. 425–462.
4. Baltijos šalių įmonių steigimo ir registravimo virtuali priemonė „Baltic Legal“ Prieiga per internetą: http://www.baltic-legal.com/home-eng.htm
5. Bank of Latvia (2020). Priega per internetą: http://www.liaa.gov.lv/en/invest-latvia/investor-business-guide/foreign-direct-investment
6. Bénassy-Quéré, A., Coupet, M., Mayer T. (2007). Institutional Determinants of Foreign Direct Investment. *The World Economy*, Vol.30 (5), pp. 746-782.
7. Bernatonytė, D. (2010). *Tarptautinės ekonomikos modeliai: vadovėlis.* Kaunas: Technologija, – ISBN 978-9955-25-878-0.
8. Boguslauskas, V. (2007). *Ekonometrika: mokomoji knyga.* Kaunas: Technologija, ISBN 978-9955-25-234-4.
9. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2014). Taikomoji regresinė analizė socialiniuose tyrimuose Vilniaus universiteto leidykla. ISBN 978-609-459-300-0.
10. Danilevičienė I., Lukšytė V. (2017). Tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos konkurencingumui vertinimas, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilnius, Lietuva, 2017 9(2), pp. 183–196.
11. Dauti, B. (2015). Determinants of foreign direct investment in South East European countries and new member states. *17*(1), pp. 93–116.
12. Dudzevičiūtė G. (2014). *Ekonomikos plėtros pagrindai*. Vilnius. 48, pp. 56-57.
13. Dunning, J. H. (1993). *The globalization of business.* London: Routlege, ISBN 1138820717.
14. EBPO Estijos profilis. (2019). Prieiga per internetą: https://data.oecd.org/estonia.htm
15. Egger, P., Radulescu, D. M. (2011). Labor Taxation and Foreign Direct Investment. *113*(3), pp. 603–636.
16. Encinas-Ferrer, C., Villegas-Zermeño, E. (2015). Foreign Direct Investment and Gross Domestic Product Growth, *Procedia Economics and Finance* 24(July): pp. 198–207.
17. Estijos statistikos departamentas. (2020). Priega per internetą: https://www.stat.ee/en

18. Estijos statistikos portalas. (2020). Prieiga per internetą: http://pub.stat.ee/px-web.2001/I_databas/Economy/databasetree.asp
19. Europos komisijos ataskaita: „FDI & Investment Uncertainty in the Baltics“ (2019). Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/eb043_en.pdf
20. Eurostat, TUI intensyvumo indeksas (2020). Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00107&language=en
21. Ginevičius, R., Šimelytė, A. (2011). Government incentives directed towards foreign direct investment: a case of Central and Eastern Europe. *Journal of Business Economics and Management,* Vol.12 (3), pp. 435-450.
22. Goldberg, C. (2018). FDI and Economic Growth: A Case Study From China and Africa FDI and Economic Growth: A Case Study From China and Africa. Economics Student Theses and Capstone Projects 80.
23. Habib, M., Zurawski, L. (2002). Corruption and Foreign Direct Investment. *Journal of International Business Studies.* Vol.33, pp. 291–307.
24. Iamsiraroj, S., Doucouliagos, H. (2015). Does Groth attract FDI? Discussion Paper, No. 18, pp. 1-41.
25. Invest in Estonia (2020). Prieiga per internetą: https://investinestonia.com/?option=displaypage&Itemid=65&op=page&SubMenu
26. Investuok Lietuvoje ataskaita. (2017). Tiesioginių užsienio investicijų (TUI) projektų 2017 m. apžvalga. Priega per internetą: https://investlithuania.com/wp-content/uploads/2018/05/Tiesioginiu-uzsienio-investiciju-projektu-apzvalga-2017.pdf
27. Javorcik, B. S. (2014). Does FDI bring good jobs to host countries?. *The World Bank Research Observer,* 30(1), pp. 74-94.
28. Jekabsone, S., Skribane, I. (2017). Investments in Latvia. 1(1), pp. 35–43.
29. Kahai, S. K. (2011). Traditional And Non-Traditional Determinants Of Foreign Direct Investment In Developing Countries. *Journal of Applied Business Research,* Vol.20(1), pp. 43–50.
30. Khamphengvong, V., Xia, E., & Srithilat, K. (2018). Inflow determinants of foreign direct investment. *Human Systems Management,* 37(1): pp. 57-66.

31. Latvia. Statistic in brief report 2019. (2019). Central Statistical Bureau of Latvia. Prieiga per internetą: https://www.csb.gov.lv/en/statistics/statistics-by theme/economy/gdp/search-in-theme/373-latvia-statistics-brief-2019
32. Latvijos statistikos departamentas, (2020). Prieiga per internetą: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/en/sociala/sociala__dsamaksa__ikgad/DSG050.px/
33. Lietuvos eksporto apžvalga ir tendencijos. (2019). Prieiga per internetą: https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2019/03/Lietuvos-eksporto-ap%C5%BEvalga-ir-tendencijos.pdf
34. Lietuvos statistikos departamentas (2020). Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/
35. Lukoševičiūtė, G., Martinkutė – Kaulienė, R. (2016). Tiesioginių užsienio investicijų įtakos Baltijos šalių ekonominei raidai vertinimas. *Mokslas – Lietuvos ateitis* 8(2): pp. 212-220.
36. Masron, T. A., Nor, E. (2013). FDI in ASEAN-8 : Does institutional quality matter ? *Applied Economics Letters,* Vol.20 (2), pp. 186-189.
37. Mateev, M., Tsekov, I. (2014). Are there any top FDI performers among EU-15 and CEE countries? A comparative panel data analysis. Financial theory and practice, Vol.38 (3), pp. 337-374.
38. Miškinis, A., Sakalauskaitė, R. (2014). Tiesioginių užsienio investicijų Lietuvoje regioninė analizė. Taikomoji ekonomika, 1822-7996.
39. Navoi A. (2008). Foreign Direct Investment: An Indirect Path to the Economy, Problems of Economic Transition, Vol.51(4), pp. 81-96.
40. Pasaulio banko „Doing Business“ ataskaita (2019). Prieiga per internetą: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf
41. Pekarskienė, I., Laskienė, D. (2012). Užsienio investicijų sąsajų su ekonominiais lūkesčiais vertinimas Lietuvoje, *Economics and management,* Vol.17 (4), pp. 1390-1396.
42. Simionescu, M. (2016). The Relation Between Economic Growth and Foreign Direct Investment During the Economic Crisis in the European Union, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu / Proceedings of Rijeka Faculty of Economics: *Journal of Economics and Business,* Vol.34 (1): pp. 187–213.
43. Spilioti, S., Vamvoukas, G. (2015). The impact of government debt on economic growth: An empirical investigation of the Greek market. *The Journal of Economic Asymmetries,* Vol.12 (1), pp. 34-40.

44. Stankevičienė, J., Lakštutienė, A. (2013). Tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą lemiančių veiksnių ir jų kitimo tendencijų tyrimas Baltijos šalyse. Vol.*33* (4), pp. 69–79.
45. Sunde, T. (2017). Foreign direct investment, exports and economic growth: ADRL and causality analysis for South Africa, Research in International Business and Finance Vol.41 (4): pp. 434–444.
46. Šečkutė, L,. Tvaronavičius, V. (2007). Tiesioginių užsienio investicijų Baltijos Šalyse tyrimas. Nr. VIII (3), pp. 153–160.
47. Uddin, M., Chowdhury, A., Zafar, S., Shafique, S., Liu, J. (2019). Institutional determinants of inward FDI : Evidence from Pakistan. *International Business Review,* Vol.*28* (2), pp. 344–358.
48. *Valstybės institucijų ir įstaigų veiksmai pritraukiant tiesiogines užsienio investicijas.* Valstybinio audito ataskaita. Prieiga per internetą: https://www.vkontrole.lt/failas.aspx?id=3731
49. Villaverde, J., Maza, A. (2015). The determinants of inward foreign direct investment : Evidence from the European regions. *International business review,* Vol.24 (2), pp. 209-223.